

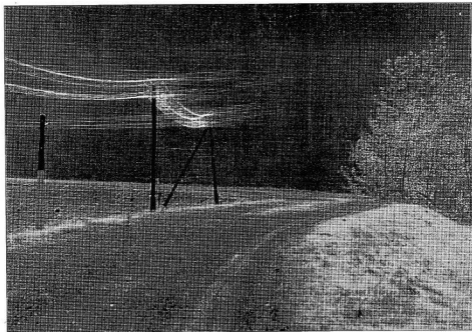
BAJAI HONPOLGÁR

Várostörténeti és Környezetvédő lap

1997. november

VIII. évfolyam 11. (85.) szám

Ára: 50 Ft

Ökönyál találkozó a Sámán tanyánál (Fotó: Gyulavári)

A FŰ MINDIG ÚJRA SARJAD

Eszmék III.

Az utcán a nyár után, amelyen az osztálykancélok megölték kancellájukat, Dollfuszt, s amely nyáron átúsztam a Móróc felett a Nagyduinát, ötödik gimnazista, azaz "felsős" lettem.

Az osztályteremk hatvan tanuló befogadására készültek — már nem tudom, kik mor-

zsolódtak le. Mindenesetre az érettségi tablon 51, azaz ötvenegy lednyző mosolyog a fényképészre, s velünk ballagott még a magintanuló, Wenckheim Henry is. Hol van manapság az a tanfőtiszt, azok a végtelen türelmő kézműves tanárok, akik ötvenkét kamaszlymty képesek kordában tartani?

Volt az Angolkisasszonyoknak Csepakon egy "szőlleje" (régén így mondták Baján)

ryaraióval. Itt plihenték ki a Sororok és Materek az iskolaévet, letelcintgettek a dombrol a szépséges Balaatonra, és elmélőztak a szőlőskert tavaszról-őszig történt változásán.

Talán innen nyerték a bölcsességüket. A kívülrő természethez jó venyigék, hozzábörtő vüncellérek, szakmaszerető püncemesterek szőlősegek, s aztán türelmesen ki kell

vámi, míg az édes mustból fanyar marcis, majaj jól kiforrva finom újbór lesz.

A növénydecekkal sines málsköppén. A tehetségeket kell megartani, és figyelmen kívül, képzett, érzékeny lelkű nevelőkre bízni, hagygni, míg kiforr az egyéniségük, s világra hozni az egyéniség legjavát. Persze itt-ott nyeseget is muszáj a venyégőtn...

A mi esetünkben, amint felbőjt fejfel megítéltem, bevált a módszer. Az előző évi két negyedik osztályból megmaradt imárodn és jól bírta a terhelést. Most kezdjük a művészet-történelmet: Kacziányné Dóri néni egyetem szinten oktatót, rettngőnk tőle, és rajongjunk érte. A katedra előtt feleltetett. Míg a szerencsétlen remegő végigment a padocsok között, hátraérett két marka megfűtött kisici Szent-Antalakkal, Mária-mézőköl és egyéb ózsa-ámulletekkel, amiket — ámenetelig — a barátnőnk váltak meg együztérzésük jeléül.

Amiugyon illet, bemutatkozásom Dóri néni-nél sikertelennek mondható. Abban az időben ugyanis az úgynevezett elit iskolában az ember az előző évfolyamtól visszalépt a használt könyveket, nem úgy, mint mostanában "kemény anyagot az üzletben. Nos, Dóri néni oktatását olyanira becsülték a lányok, hogy megörizték a könyvet, nekem legalábbis nem jutott. Bak-fis-gőgőnre jellemzően úgy gondoltam: elég lesz, ha óra előtt valamilyen padtársamtól kölcsönöztem, és gyorsan átolvastam a feladatot.

A szünetekben kötelezően körbesétáltuk a hatalmas nádtszomb tágas, jól szellőztetett folyosóit. Minden sarokban állt egy-egy szolgáló tanárnő, aki bizalmas megbeszéléseket itt intézte a növénydecekkel.

Egy nem szép napon osztályfőnöktem, tisztelendő Soror dr. Károly Ilona finoman magához intett, és közölte, hogy házmasra állók "műv.tört."-ből. Tennünk kell valamit. (Igen kevés szorgalmat ellenére a jó tanulóknak közét tartoztam.)

Rövidre fogva: végigjártam a Múzeum kórtut, ahol akkoriban sorjáztek az antikváriumok, beszereztem a fene könyvet, bevágtam az ókort Egyiptomtól Rómáig, és Dóri néni ugyanolyan csodaképpen a folyosó sarokában, több alkalomra elosztva felmondatta velem az egészet. A történetnek a féltévi bizonyítványomban semmi, de semmi nyoma nem volt.

En ettől fogva nem féltem Dóri néni-től — feleléskor elég volt a saját rózsaszírérem. Ilyen kis ügyeken múlik az ifjúság, illetve a társadalom magartatása. Ilyen jelentéktelen kis túrnász, segítségesség, a moulo iránti bizalom meg a felvállalt többletmunka sokkal-sokkal jobban fegyelmelze a fiatal, mint az intő vagy a szülői pofon.

Hát ilyenféle volt a polgári életforma a harmincas években.

Ötödikben kezdtük a latint is. Dr. Arányi Erzsébet tanította, kiváló tudós és pedagó-

gus. Egyszer — még az év elején — az egész osztály előtt előzást tett arra, hogy meghalt az édesanyám. "Egy fiatal lányunk helyt kell állnia a háztartásban, de azért a tanulást se szabad mellőzni..." valami ilyen-mítt.

Tudtam, jóindulat vezet. Soha senkinek nem beszéltém édesanyámról, és — ki látja a tízmondóséves felkiváltságába — szégyenlettem árvaságotom.

Egy étre megtűltam Erzi néni, csak a kiváló magyarizantait figyeltem, könyvet nem vettem a kezembe. Tisztaban voltam ostobasággommal, de nem tudtam, nem is akartam tenni ellene.

Isten csodája — meg illetsok főtitelendő úr hathatós sűgása —, hogy Ödiustis húzvár jóra érettségiztem latinból.

A korábbi tárgyak is nehezebbek lettek. Az osztályfőnöki órák pedig érdekesebbek. Soror Károly mosolyogva mesélte, hogy a mi konfliktus a lányok egyik fele színésznő, a másik fele apáca akar lenni. Erre azonban csak kevesen hivatottak. Készültünk kulturált, szorgalmas, becsületes csuláldányának. Ez a legbővebb hivatás. És gyűvekeznünk derűt adni környezetünknek, mert Lisieuxi Kis Szent Teréz azt mondta: "Szomorú egy szent az, aki szomorú..."

Egyetlen egyszer komorult el Soror Károly. Edvi Illés Edina, ismert festőművész kezves, okos kislánya az kérte:

— Tessék Hitlerrel beszélni, az ember annyit hall róla, de mégse tudok semmit.

Király arca bezuirult.

— Kérem, hogy csak között a falak között ezt a nevet többé senki se ejtse ki! Bizony, én meg a lányok többsége nem "hallott róla annyit", illetve valószínűleg semmit.

Különbön is: a világ gyanútlan volt, a Vatikán a német külügyminiszterrel konzokdátumot, az emmet katolikusok vallás-zabadságát szavatoló egyezményt írt alá. Csakhogy a szerzetesek — amikta világ a világ — mindig tájékozottabbak voltak a háttérmozgásokról, mint a papák. Az őzök a részletekben bóják meg, tartja a közmondás.

Hitler 1921 óta a német nemzeti szocialista párt vezetője, az emmet hirdetője, apostola, az osztályfőnöki óra idején már diktorator, Fűhner.

De mi, a nép és Európa nem érezte meg a veszélyt.

Csak a kicsi, törékeny apáca, aki nemrég jött meg a franciá egyetemről, csak az tudott valamit, amit a politikusok nem.

Azt, hogy az eszmeék gyilkos tettekké turkolllanak.

Külley Lea

A KIADÓ ÉS A FENNTARTÓ LEVELE AZ ELŐFIZETŐKHOZ

Tisztelt Honpolgár Előfizető!

Közszajtuk Önt abból az alkalomból, hogy továbbra is előfizetője lapunknak.

Az új jelentkezőket ugyancsak üdvözlöljük!

Reméljük, megszokta a lap küllemét és tartalmát.

Kérjük Önt, jelezze, ha mégsem lenne teljes az elégedettsége. Szívesen vesszük ötletét, kérését, akár az újsággal, akár az előfizetéssel vagy a terjesztéssel kapcsolatban.

A lap éves előfizetési díja 1998-ban a következőképpen alakul:

Bajáról:	1.000,- Ft
Vidékről:	1.300,- Ft
Külföldről:	25 DM

Mellékletlen megküldjük csekktünket, illetve megadjuk számlaszámunkat arra az esetre, ha Ön az 1998-as évben is elő kívánna fizetni a Bajai Honpolgárra.

Természetesen, aki ezt már év közben megtegte, arra nem vonatkozik felhívásunk.

Az előfizetési évet mindig a befizetést követő hónaptól számítjuk! Ha ez egyes esetekben nem így történne, kérjük, azonnal jelezze!

Számlaszámunk: OTP Baja 11732033-20030119

Információ: Bachinger Tamás kuratóriumi titkáról, illetve Vics Istvánról kérhető az alábbi címen és telefonszámon.

Várvuk szives jelentkezését!

Ötösötötöt:

Cím: Bajai Honpolgár Alapítvány
6300 Baja, Oltványi l. u. 14.
Tel.: 79/325-599

Сайт: Чыкык
АМК Интернет,
а lap kiadója

Kalman Márton
Bajai Honpolgár
Alapítvány
kuratóriumi elnöke

BAJÁRÓL INDULTAK

DR. KORÁNYI LAJOS

Baján született 1935-ben. Alsó- és középfokú tanulmányait szülővárosában végezte, a III. Béla Gimnáziumban érettségizett 1953-ban. A Pécsi Orvostudományi Egyetemen 1960-ban orvosi diplomát szerzett, majd ugyanott, az Élettani Intézetben dolgozott tanársegédként, később adjunktusként. 1979-ben az Orvostovábbképző Intézetbe kapott meghívást. Munkahelye azóta nem változott, csak anak elnevezése. Az Intézet ma a Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem karaként működik. 1992 óta egyetemi tanár, harmadik éve az Orvostovábbképző Kar dékányhelyettese. Fő kutatási témája a hormonok agyműködésre gyakorolt hatásának vizsgálata.

Messzi földeket bejárt vendégem, bár régen élszakadt innen, lelkes bajai lokalitriót. Feleségével, dr. Csallóközi Máriával együtt, aki szintén bajai születésű, úgy érzik, az egész világon csak itt, ebben, a szerintük legnagyobb európai kiravrosban lehet igazán pihenni, megülni. Míg a szülők éltek, minden szabad idejüket itt töltötték. Ma erre kevesebb az alkalom, de talán ezért is még erősebb a nosztalgia. Most egy érettségi találkozó hozta őket haza.

– A Korányi név szinte minden hazánkfia csak a kárház miatt, amelynek rövid, pesties megnevezésében intézménynévvé vált. Orvosprofesszor vagy, e néven már a harmadik. Aki nem ismer közelebből, könnyen azt hihetné, hogy vérségi alapon is köze van a nagy elődökhöz.

Kapcsolatom a világhírű Korányi-családdal Karinthyval szólva csupán "távoli rokonság". Annak az ősbűnök, aki hajdan Ausztriából származott át Magyarországra, Gattaringer volt a neve, amiből aztán félreértések és ellások nyomán valahogyan Kattarinika lett. A mai nevet az 1900-as évek elején kért névváltoztatás óta viseli a család.

– Baján a Kattarinika név sem kevésbé ismerős. Aki az Eötvös utca elején levő cipőboltban vásárolt, az évtizedekkel a sötét emlékké államosítás után is úgy mondta, hogy a Kattarinikánál vette a cipőbéljét. Móta is működött a család cipészműhelye és üzlete?

A múlt század közepétől. Dédapám 1861-ben alapította a céget. Később na-

gyapám folytatta a szakmát, s hogy eredményesen, azt például az 1900-ban tartott helyi iparképzésen nyert aranyérmé is tanúsítja. Apám ugyan már gimnáziumi érettségét tett, és egy-két évig jogot is hallgatott, de nem adta fel a családi hagyományt. Negyapámmal együtt a húsz-harmincas évekre harminc körüli munkást foglalkoztató kisvállalattá fejlesztették a műhelyt. Később az történt, amire utaltam. A házi könyvtárunkban érdekes módon megvolt az SZK(b)P történetének egy korai kiadása. Apám azt mondta, azzal követte el a legnagyobb hibát, hogy nem olvasta el, különben előre tudta volna, mire lehet számítani.

– Gyorsan változó, harsány történelmi kalisszák előtt zajlott a gyerekkorod. Milyen emlékeid vannak az iskoláidról?

Négy évig a tanítóképző elemi iskolájába jártam. Két nagyszerű tanító, Szabó Zoltán és Losonczy György segítségével ott tapasztaltam meg, milyen az igazi demokrácia és az egyenlőség. Abban az iskolában a gyerekek ugyanolyan szava volt, mint a felnőtteknek. A gyerekek is lehetett igaza, a felnőtt is tévedhetett. Hatásuk egész életre szóló volt, hiszen a legfontosabb dolgok kisgyerek korban indulnak el bennünk.

Az elemi után három évig a ciszterekhez jártam. A gimnázium alsó osztályait akkor már általános iskoláknak mondták. Az egyházi iskolák államosítását követő tanévben, 1948–49-ben osztályunk a polgári iskolából átalakuló központi általános iskolába került át, így az utolsó évet ott töltöttem el. Ebben az időben történt, hogy Udvardi Lázi bácsitól angolt kezd-

tem tanulni. Anyám optimizmusára vall, hogy éppen ekkor éppen az angolt tartotta számomra használatlanul fontosnak. Lázi bácsinak jó oktató jellegű lemezei voltak, ami akkor, a negyvenes évek végén kurióznak számított. Nem tudom, ő mennyire volt megelégedve velem, én mindenesetre az akkor tanultra építve később, amikor az egyetemen szakségem volt rá, egy év alatt annyira megtanultam a nyelvet, hogy előadóképes lettem angolul.

Valószínűleg az addigi iskoláimban uralkodó érdekes szellemnek volt köszönhető, hogy tizennégy éves koromra külvonalozódi kezdett bennem egy meggyőződés, amit máig is vallok. Az, hogy a legelősebb, ha az ember a munkavégzést nem a munkaidőhöz, hanem a feladathoz szabja, azaz addig dolgozik, amíg azt nem teljesítette, s ez lehet rövid, de nagyon hosszú idő is. Manapság elég furcsának tűnhet ez a szemlélet.

– 1949-ben az államosított III. Béla Gimnáziumba kerültél vissza. Az ott töltött négy évre hogyan emlékezel?

Egy anekdota jut eszembe, ami néhai főnökömtől, Lissák professzortól hallottam. Egy alkalommal a következő kérdést tette fel Fejér Lipótnak, aki atyai jó barátja volt: "Mondd, Lipi bácsi, hogy lehet az, hogy világhírű matematikus vagy, az érettségim mégis megbuktam matematikából?" "Ja, kérem szépen, az a matematikát még ma sem értem." – hangzott a válasz. Valahogy így vagyok én is. Azt a gimnáziumot, ami akkor volt, ma sem értem. Nem is szeretem.

– A diákkorszaidal sem alakult ki jó kapcsolatod?

Jó néhányukkal igen. Az osztálytársak közül Kőhegyi Mírisel, Szederkényi Tiborral és főleg nálam idősebbekkel, akikhez azért vonzódom, mert tanulni tudtam

ülők. Elsősorban Bánhidy Ferre, Horváth Bityire, Taubner Robira gondolok, de említhetnék másokat is.

– A nemzetemet gimnázium után milyen volt az egyetlen?

Mint amikor egy masztos szemlévegről letörlik a port. Já, ilyen egyszerű a tudomány! A jó itt arra utal, hogy a vicc és a tudomány felfedezés voltaképpen rokonok: a felismerés két extrém formája. Az egyetlen agóra volt. Olyan hely, ahol jönnek-mennek, beszélgetnek, eszmét cserélnek az emberek, mindenki mondja, mondhatja, ami az eszébe ötlik, és ötleteit összemérheti másokéval. Ebben a pezsdítő légkörben tanultam meg igazán gondolkodni és kételkedni. A minket tanító professzori gárda is kiváló volt. Ernst Jenő, aki apám fölött járt a gimnáziumba, a most kilencvenöt éves Donhoffler Szilárd, akinek szintén vannak bajai kapcsolatai, Lissák Kálmán, Szentágotthai János, Romhányi György, hogy csak az akadémikusokat említssem.

– Mikor és hogyan alakult ki a speciális érdeklődésed?

Kezdetből fogva az orvostudomány elméleti oldala vonzott. Sosem gondoltam azt, hogy gyakorló orvos leszek. Az első három évben rendkívül szorgalmasan jártam az előadásokra, de utána főleg az Élettani Intézetben tüsténkedtem. Az ottani munkát fontosabbnak tartottam. Úgy éreztem, hogy ott az orvosi gondolkodás kialakulása szempontjából is többet kaphatok annál, mint amit a klinikai gyakorlat nyújt. Rendkívül összetűző volt, hogy ott az idősebb tudósok is partnerként álltak szóba a csetlő-botló fiatalal. Egy elméleti intézet más, mint a klinika. Ott mindenre oda kell figyelni, mert mindenki találhat aranyat a sárban. Nagyon tetszett az is, hogy szinte csapatonként jártak az Intézetbe vendégokatok a világ minden tájáról.

– Miután végeztél, az Élettani Intézet lett a munkahelyed. Mivel foglalkoztattak?

Lissák Kálmán professzor vezetésével, aki rendkívül nyitott gondolkodású ember volt, éppen akkoriban igen modern kezdeményezések indultak. Az endokrinológia és az idegeletlen egyesítésével próbálkoztunk. Azt vizsgáltuk, hogy az idegrendszeri mechanizmusokkal szimultán előinduló endokrin mechanizmusok hogyan befolyásolják a központi idegrendszert. Ez túlmutatott Pavlov elméletén, és így mint bármiféle eltérés a pavlovi neurofiziológiai vonalától, súlyos politikai hibának számított. Mennyire jellemző a kora, hogy dogmává merevítették egy kiváló tudós tetteit, aki, ha tovább él, talán maga is rájött volna egyik-másik tévedésére!

Tény, hogy a főnököm csak kifűző nemzetközi kapcsolatainak köszönhetően szabadult meg a személyi szabadságát is veszélyeztető zaklatástól. Mindenesetre dolgoztunk. Endokrin humorális és elektrofiziológiai módszerekkel próbálkoztunk, s bár ipari háttér híján meglehetősen nehézkes módokon, de nem eredménytelenül, amit az is jelez, hogy a legkülönbözőbb országokból sokan jöttek hozzánk tanulni, tapasztalatot cserélni. Ennek következtében már igen fiatalon sikerült hasznos kapcsolatokat teremtenem, és abból az évek során széles körű nemzetközi tudományos és baráti kapcsolatszűrő alakult ki.

– Tudom, magad is sokfelé jártál.

Valóban sokat utaztam. Egy-egy részkerészes megoldás vagy új technika keresése céljából erre feltétlenül szükségem volt. De aztán hívtak is. Harminchétfélét egyetemen tartott előadást. Európában, az amerikai kontinensen, Japánban. Ezenfelül jó néhány rövid és öt tartós vendégkutatást, illetve látogató professzori meghívásom során összesen majdnem négy évet töltöttem külföldön. Mexikóvárosban, Los Angelesben, Tokióban, Rómában és Münchenben voltam hosszabb ideig.

– Meglep, hogy Mexikóváros is szerepel a sorban. Mexikó nem éppen tudományos nagyhatalom. Hogy kerültél oda?

Annak története van. 1965-ben a kaliforniai Stanfordba kaptam meghívást, de néhány nappal az indulás időpontja előtt visszavonták a kiutazási engedélyemet. Nem csak velem tették, más kutatók tervezett útja is ugyanígy hiúsult meg. Attól kezdve jó öt évig senkit nem engedtek tanulmányútra sem az Egyesült Államokba, sem Nyugat-Németországba. A tilalom okáról indirekt úton szereztem tudomást. Az történt, hogy egy külföldön élő magyar tudós, aki éppen akkor a magyar állam vendége volt, akadémiai előadása közben olyan talált mondani a kormány politikájáról, amit a hatalom nem tudott lenyelni, és jobb híján ezzel próbálta megtorolni. Erre és az sötéttem ki, hogyha nem mehettek a mesterhez, megyek a tanítványhoz. A mexikói szakemberek egytől egyig az Egyesült Államokban tanultak elektrofiziológiát, és presztizst csináltak abból, hogy sem gondolkodásban, sem a rendelkezésre álló eszközök tekintetében ne maradjanak el a gazdaság északi szomszédától. Egy kiválóan felszerelt laboratóriumot kaptam, és hallatlanul jó partnereket a munkámhoz. Nagyon jó hangulatú és igen hasznos volt az ott töltött idő. Később aztán eljutottam az Egyesült Államokba is, másfél évig a kaliforniai egyetemen dolgoztam.

– Látszólag elgáborodott nehezen tudom majd követni, mégis arra kérlek, szólj néhány szót a kutatási területeden felvetődő és megoldásra váró problémákról! Ilyen például az, hogy tudjuk, a központi idegrendszernek sejtjei vannak, és ezek a sejtek egymással "beszélnek", azt is tudjuk, hogy milyen nyelven beszélnek, de nem ismerjük ennek a nyelvnek a nyelvtanát. Megfejtethetlenné tünik az is, hogy az emberi agyban, amely hallatlanul precíz felépítésű és szervezettségű, hogyan keveredik ilyen kétségbeesően a racionális és az irracionális. Ugyanaz az agyvelő épít úrhajót, küld járószekeret a Marsra, amely kezgyetlenkedik, taposóaknákat telepít vagy nukleáris szekereteket konstruál. Ebből a szempontból az emberi központi idegrendszer a biológia zstokutájának tünik, hiszen nincs még egy faj a világon, amelyik megéli a saját fajtájabélt.

Mondok egy kevésbé elszorított dolgot is. Régóta első számú témám annak vizsgálata, hogyan alkalmazkodik a központi idegrendszer terhelő ingerek hatására, és hogy hogyan működnek azok a módosító hatások, amelyeknek hormonális rendszerük fejt ki az adaptáció mögött levő agyi folyamatokra. Ámde az embert, az állatot

nem csak negatív megterhelő típusú élmények érik, nem csak szorong és félt, hanem ennek ellenkezője is történik. Eppen ezért az utóbbi időben a játékt mögött álló mechanizmusok kötik le a figyelmemet. A játékt itt természetesen a szokásosnál tágabban értendő. Azt így-gyakorban bizonyítani, hogy a játéknak neuroendokrinológiája van, sőt megkö-cskázatom, neuroanatómiája van, és hogy ez kifejezetten stresszprotektív, megvédi az embert, kivédi a stresszt. Hiszem, hogy ha ebben a kérdésben sikerül előbb-re jutnunk, az hatással lehet a gyermek-nevelésre, és ha a felnőttek életvitelét is befolyásolni tudja, akkor sokkal hossz-szabb ideig élhetünk, hiszen igazából százhárom évre vagyunk programozva.- *Kiterjedt kutatói tevékenységének mily-en a nyilvánossága? Sokat publikál?* Írtam ugyan néhány könyvrészletet, de elsősorban eredeti közleményeim jelen-tek meg, számuk százharcminc fölötti. A hetvenes évek közepétől kizárólag angol-lyal publikálko különböző nemzetközi fo-lyóiratokban, amelyek egyikének-mási-ának szerkesztő-bizottsági tagja is va-gyok. Az idezettségi mutatóm meglehe-tően jó, tehát tulajdonképpen elégedett lehetek azokkal, ahogyan a szakma a pró-bálkozásaimat fogadja.

— *A kutatáson kívül, gondolom, az egye-temi munka is igénybe vesz.*

Közvetlen munkahelyem a Klinikai és Kísérletes Orvosi Laboratóriumi Intézet. Napi munkánk fontos része az orvostovábbképzés, laboratóriumi szakorvosi vizsgára való előkészítés, a vizsgák lebo-nyolítása és a laboratóriumi szakorvosok továbbképzése. Külön feladat az a dé-kánhelyettesi beosztás, aminek az adminisztratív munka mellett most, az egészségügyi felsőoktatás átalakulása idején van értékes oldala is.

— *Hadd kérdezzelek a kedvteléseiről is! Mi jelenti számokra a kikapcsolódást?*

Szeretem a zenét. Mozart vagy Haydn muzsikáját akár írás közben is szívesen hallgatom, de mivel nagyvárosban élünk, feleségemnek is, nekem is az jelent igazi kikapcsolódást, ha kiszabadulhatunk a falak közül. Ezért is felejtethetelenek a Baján töltött idők. Mindig élmény volt a találkozás a régi barátokkal, Kohégyi Mihállyal, Karsay Lehellet, Tinusz Ernővel, aki sajnos már nincs közöttünk, és közös programokat szervezni velők. Nagyszerű volt kajakozni a Dunán, ke-rekpártúrát tenni a gemenci erdőben, gémet, feketegolyót, özet nézni, szarvas-egést hallgatni, egyszerűen élvezni az itteni táj páratlan szépségét. Gábor funk is itt tanulta meg szerelni és tisztelni a természetet.

— *Érdekes, hogy Te, aki anyóféle jártál, anyóit mindent láttál, ilyen éiragudatata-sal szélis erről a környezetről, amit az itt lakók, talán mert természetesen veszi, nem is értekel igazán.*

Valóban, sokféle jártam, sok mindent lát-tem, de éppen ezért mondatom, hogy nincs az a Disneyland, nincs az aatlan-ti-óceáni atmosféra, amely fölérne ezzel. Állított: a Csendes-óceán pont

olyan, mint a Sugovien, csak éppensé-ge a gázgyári oldala hiányzik.

— *Es utóbbiért talán időben megmoso-lyognak, de nekem tartzik ez az elszánt elfoglaltság. Sívóbi kívánom, hogy a si-keres tudományos munka mellett még na-gyon sokszor és sokáig élvezd szűkebb szülőfölded megnyugvát adó, megújul-ást kínáló mevedéket.*

Bálint László

Fülep Lajos bajai éveiről

Fülep Lajos művészettörténész, művé-szefilozófus 75 évvel ezelőtt érkezett Ba-jára, és öt évig volt a Református Egyház-kösség lelkéssé. A rá való visszaemléke-zés jeléül emléktáblát avattunk a refor-mátus templom falán. Csikszentimihályi Róbert szobrászművész alkotását Csine Mihály irodalomtörténész, egyetemi tanár adta át tennapi beszéddel közösségi rendeztetésének. Az avatást követően em-lékház volt Fülep Lajos tiszteletére és a bajai múzeum alapításának 60. évfordu-lója alkalmából. Az ott elhangzott elő-adások közül Sámegy György művészettör-ténész, a Művelődési és Köszoktatási Mi-nisztérium főtanácsosának fejtetéstől közöljük.

Id. Éber Sándor: Fülep Lajos 1927

*Tisztelt Gyülekezet!
Hölygeim és Uraim!*

Illyés Gyula megfogalmazását használva Fülep "a forradalmak leverése után a fekete talár s a Bocskai-síveg alatt vonult vidéki láthatatlanságban". Fülep vidéki láthatatlanságának bajai periódusára egészen 1985-ig, a Fülep-centenáriumig szinte semmiféle figyelem nem esett; sőt, akkor ilyenféle sommázatok születtek: "a tanácsköztársaság időszakában profes-

szori állást vállalt a budapesti egyetemen. Ezt követően a hatalomra került ellenfor-dalom előzése elől egy déli-dunántúli kis faluba, Zengővárványba húzódtak el." (Új Tükör, 1984. október 23.)

A közel 5 éves bajai periódus terra in-cognita jellegűt néhány napilap- és folyó-irat-publikáció és a Timár Árpád szer-kesztette Fülep-Emlékkönyvben közölt dokumentumok tértek meg.

75 évvel ezelőtt, 1922. október 15-én "dr. Fülep Lajos dombóvári missziós lelkész megválasztott bajai missziós ref. lelkész-nek jelentették ki".

A presbitériumi jegyzőkönyvben rögz-ítettek hírlapi írások, kortársi visszaem-lékezők és a Csanak Dóra szerkeszte Fülep-levelezés második, a bajai évek főnmaradt 147 levél tartalmazza össze-állítás együttesen rajzolják föl a művé-szefilozófus-lelkész akkori élethelyze-tét.

A gyülekezet lelki életének helyreállítá-sára előterjesztett pozíciójából is kitű-nik, hogy messzelátó tervekkel, nagyfokú dinamizmussal és következetes szigorúsá-ggal kezdte el lelkései munkáját "a mai rendkívüli súlyos körülmények között mind az országot, mind az egyházat csak (...) fokozottabb kötelességteljesítéssel lehet fenntartani". Az egyházának tag-jaitól elvárta, hogy az istentiszteleteken, az egyházi ünnepségeken mindig jelen legyenek, "és a lelkészt a rend és feye-lem fenntartásában támogassák". A pres-biteriumi ülésekről való távolmaradást igazolni kell. Az igazolatlan távolmaradót első esetben 100, második esetben 1000 korona pénzbírással sújtják. Aki há-romszor távol maradt, azt "presbitérii tiszttségének levételére" — azaz lemondásra szólítják föl. Fülep korai szigorúsá-gának is betudható, hogy már 1923 elején lemondott két presbiter, és állandóan látszólag bizonyos konfliktusgócok. A papjakban lakó özv. Széles Áronnéval is állandósult a lelkész konfliktusa, aki könyörtelen következetességgel törekedett

a rend és nyugalom, az elmélyült munkára egyedül lehetőséget adó csend és tisztaság biztosítására.

Horthy kormányzó bajai látogatásakor, valamint a bajai állami tanítóképző zárszólovatán — a várost, az egyházat érintő konfliktusban — karakteres és következetes, hajlíthatatlan álláspontot képviselt. Nem volt hajlandó részt venni abban a Horthy-kísérelben, amelyben a katolikus egyház képviselője az első, a református egyház képviselője az utolsó között foglalt helyet. A Tanítóképzőben pedig "mivel a felavatandó zászló nem nemzetiszínű, hanem szízmáris fehér lobogó volt. "Itt a legostobább klerikalizmus uralkodik" — írja ez idő tájt.

A személyes átirólások bizonyos szempontból állandósultak; az egyik presbitere az egyházkerületi esperesnek azt írta, hogy Pülep "nem parancsnok, hanem elnöke" a presbitériumnak.

A kicsinyes torzalkodások serpenyőjét szertnyelt teszik a fontos tettek, egyház és tagsága építkezési. Pülep tanította a vallást bajai 5 évében; a ciszterek III. Béla Gimnáziumában, a kereskedelmi és polgári iskolákban, a tanonciskolában, felesége pedig az elemi iskolákban. Prédikációját a reformátusokon kívül más vallásokat is vontak; templomi előadásán a kereszténység nagy alakjait (pl. Assisi Szent Ferencéről) mutatta be. Egyházi kölcsonkönyvtárat szervezett a felnőttek és az ifjak számára, a gyerekeknek kis istentiszteletet, vasárnapi iskolát, feleségével, Gábor Zsuzsannával megalapított a Református Nőegyletet, megszervezte az egyházi énekkart, a szegények selegélyezését, felelhetetlen karácsonyi ünnepeket rendezett. Emellett az egyházépitési hatóság, modern eszközökkel kiadta a Bajai Reformátusok Lapját, amely összesen 4 száma jelent meg, újságlapokban összesen 18 oldal terjedelemben. Pülep programadó cikke szerint "ez az újság új és közvetlen, mindnyájunkat egymáshoz elvezető, egymással összekötő kapcsoló akar lenni". Nyíltan és színtelen megvallja itt fundamentális életét: "Keresztények vagyunk, reformátusok vagyunk, nem szabad félnünk attól, hogy az igazsággal szembe nézzünk. Ne várjon tehát senki szépírást — mert kártunkat rá kell fogjuk vetni a sebekre, nem a bántás, hanem a gyógyítás célszerű". A lap nagy része — szerkesztése és írása — Pülep munkája, de munkatársai, szerzőtársai volt püspöke, Ravasz László, valamint Kovács I. István budapesti teológiai igazgató és Bárdos Lajos teológus is. A lap végül is elsősorban a lelkes szócsóve, fontos és hatásos eszköz az egyházépitésben, a szórványok, a falvakban és

tanyákon élők elérésében, lényeges, aktuális ismeretek, tudni- és tennivalók közreadásában.

1923 áprilisában jelent meg alapműve — melynek korrektúráját már Baján végezte —, a Magyar Művészet az Athenumnál. Elzárótti kapcsolataiból kiemelkedő a Tolnai Királyral (ő 3 hetet vendégkedet Baján 1925 júniusában), Pogány Kálmánnal, Elek Artúrral, Sinkó Ervinnel, Málival, azaz Lesznai Annával, Kner Imrével és egyházi vezetőivel levelek útján is tartott nekzsusa. Ugyancsak levelekből táruul föl plasztikusnak a Lehel Ferencel kitört afféja vagy Kárpáti Auréllal történt baráti kibékülése. Írásait — a Baján születetteket is — magában foglalja a Timár Árpád szerkesztette Pülep Lajos egybegyűjtött írasi sorozat — a bajaiakat ebből éppen leginkább érdekelő — korrektúra alatt lévő, megjelenés előtt álló 3. kötet.

Nagybátyja, Kócsi Dániel tiszteletes úr Székelyvajai parókáján szentelt életré szülő ifjúkori élményei-emlékei alapján visszavagyott a Székelyföldre. A kis közösségbe való kívánczossága Baján is felelősdött: falura veyott, csöndre, nyugalomra. "Ezzel a sodomával jóllaktam" fogalmazott egyik levelében, s pár hónap múlva hozzáteszi: "Egészsdégem javát hagyom a legjobb éveimet".

Milyen az ember, a prédikátor — hogyan maradt meg az ittenek emlékezetében — és miként öröklítették meg őt a művészet eszközeivel?

Pülep Lajos póztalanul, tisztán és világosan, szónoki fügsok nélkül beszélő prédikátor volt. Miskolcgy Ferencé, Jubász Ilonka emlékeztése szerint: nyugodtan, egyszerűen ment fel a szószékre. Fekete palástja vékony, fénytelen anyagból volt. Teljesen a hátra ráncolta. Vallán látszólan a tartópántok. A lépcsőn fölfelé menet egyik karjára vette palástját. Beszéd közben teljesen a hátán volt a palást. Karjai szabadok. Pedig nemigen használt. Nem szoknoki. Egyszerűen, megözyőben, csendesen beszélt. (...) Szerettem nézni, miközben beszélt, szakállja, Krisztus-feje szelid volt ilyenkor és nyugodt. Egyébként magas, szűles alakja is imponáló volt." - Major Máté néhányszor látta Fülepet a "Deák Ferenc utca fának lombsátra alatt. (...) Férfitásan szép arcát dűs haj és szakáll keretezte. A haj lá, még inkább a szakáll rőt szinben játszott, olyanná széptette fejét, ahogy egyes képeken Krisztusét ábrázolják." S ezen a Krisztus-fejen — homlokon, arcon, fejen — mintha valami szomorúság borongott volna, a magánóságát."

Az emlékével azonos képet rögzített Fülepről az a fotográfia, amely a bajai presbi-

térium élén mutatja Őt. Éber Sándor festményész festménye, de még inkább a keletibai — Krisztus királyi titulussal viselő — katolikus templom szentélyfreskója, mely tekinthető Krisztusként. Ady Endre is "szakállas Krisztusként" nevezte őt. A katolikus Éber Sándornak Pülep nem csak a keletibai Freskó Krisztus-figurájához, hanem az Éber-család bajai sírboltjába festett Mindenható-alkozás is modell, mint volt. Éber Orsolya szíves segítségével tudtam meg, hogy Éber Sándor korábban, már 1910 körül Rómában megismerkedett Fülepel első feleségével, Erdős Renée-vel, akinek egyik könyve címlapját is elkészítette. Valószínűleg, Pülep is találkoztott már azidőt ugyancsak Itáliában, talán Rómában legelőbb Füleleppel. Id. Éber Sándor említett műveinek az alaposabb bemutatása — ahogy bajai éveivel visszhangjának és dokumentumainak a kötetbe gyűjtése is — a következő, közös feladatunk lehet. Csikszentmihályi Róbert ikonográfiaiilag hűes, művészileg kiértel, a nyitottságot és kiemelkedést, a jelenléteit és elvagyódást egyaránt megsejtető domborművél Pülep Lajos művészeti-filozófus, művészettörténész, a bajai Református Egyházközösség volt lelkesze visszaföltött Bajra.

Hála mindazoknak, akik ezt segítették: Bán Béla lelkes úrnak Merka Zsuzsa múzeumigazgatónak Baja Város Önkormányzatának, és személy szerint a jelenlévő Barna György alpolgármester úrnak a Képző- és Iparművészeti Lektorátusnak, személy szerint is Keszthelyi Ferencnek Újvári Sándornak és a Múzeumbarátok Köre Alapítványának. Köszönöm, hogy meghallgattak.

Sámezgy György

A rendezők látoása köszönik Sámezgy György művészettörténész és Csikszentmihályi Róbert szobrászművész áldozatos munkáját.

A szép írószegéjét közzéjelent tartozások szemléltetését köszönik: Bács-Kiskun Megyei Közgazdász EMITEL Távközlési Rt. Vácut Baroni Holt (Céskak. u. 6.) - Kovács Miklós

AGORA Italkereskedelmi Kft.

A rendezvény szilertézt vezetett munkájukért nagy köszönet illeti a Túr István Múzeum dolgozóit: Arzold Gábornét, Czike Ferencét, Koltáiné Karolint Magrit, Kovács Zsűt, Sultis Lászlót, valamint Nível Bétát.

Pülep Lajos munkásságára vonatkozó dokumentumok összegyűjtésért Dr. Micsa Orsóné Ablonczy Ágnesnek mondunk köszönetet.

A kiállítás a Bajai Református Egyházközösség gyűlekezetében természeténél látható (Baja, Deák u. 17.).

Művésztelep Baján, 50 év után

B. Mikli Ferenc — fiatalemberként — Bajára hozta Rudnajt, akl arra kérte tanítványát, mondjon valamit a városról.

B. Mikli Nagy Istvánt emlegette, amit Rudnaja úgy értékelt, hogy nagyon jó a mag és a föld sem meddő, ha képes volt a festőt és egyáltalán a művészetét befogadni és elviseini.

Azután hosszú csend... Bár tűzész lenne azt állítani, hogy közben nem jött megteremkenyítő képzőművészet a városba, amely a közgazdaságtan nyelvén szólva a "hozzáadott érték" a már meglévő anyaghoz, szellemhez.

Több szem többféleképpen látja, és e szemekhez tartozó gondolatok, kezek többféleképpen látták meg lakóhelyünket. Az i-dealátogató művészeknek talán feltűnik valami, ami nekünk a mindennapokban nem. Egy újabb részlet vagy éppen a lényeg?

Ennek a hiányzó feltételnek próbált megfelelni két "bátor" bajai, B. Mikli Ferenc és Újvári Sándor. Mint a mesében, felke-rekedtek, hogy lássanak és halljanak, egy-szóval tanuljanak másoktól és másokból, a művésztelepek életéről. B. Mikli, a festő, aki állandó vendége ezeknek a tá-boroknak, régóta éreztette úgy, hogy há-zigazdáként is lehet feladatát ezzel kap-csolásban. Itthon, Baján.

Ehhez adta a megnyugtató hátteret Újvári Sándor, akinek szintén kedve támadt a kezdeményezéshez, látván Tokajt, Bereg-fürdőt és Hajdúszoboszlót.

Ez volt tehát a szervezőmunka fundamen-tuma, amelyet itthon dicséretes nyitottság fogadott a lehetséges érdekeltek részéről. A városvezetés magáénak érezte ezt a "civil kezdeményezést", ami jó példa lehet itthon más esetben is.

A meghívás és a válogatás B. Mikli Fe-renc irányításánál alapján történt. A kö-vetkező feltétel teljesülésére ügyelt az löös mester: "legyen meg a meghívottak-ban a művészetben és az emberi barátság-ban való hit." Az alkotók ennek a szem-pontnak — bárhonnét is jöttek — megfe-leltek.

A "vendégművészek" különböző szemlé-letű emberek, ám a nővóra a válogatásnál nagyon ügyeltek a rendezők.

Ennek megfelelően fontossági sorrend mellőzésével a következő személyek vol-tak a művésztelep résztvevői:

Molnár József (Budapest), Gyurkovics Hunor (Szabadka), Jóláti Attila (Buda-pest), Petri Ildikó (Kecskemét), dr. Gomkóssó Antalné (Kecskemét), Földesi Péter (Munkács), Balázs Imre (Vác), B. Mikli Ferenc (Baja), Makláry Kálmán

(Hajdúszoboszló), Réti Zoltán (Balassa-gyarmat).

A művésztelep szervezete alkalmazko-dott az alkotói szabadsághoz, korlátozás nélkül dolgozhatott minden jelenlévő, néhány köötöttségűt eltekintve.

Az október 9-17. között megrendezett Bajai Ősz '97 Művésztelep eredménye-snek mondható. Ennek bizonyítéka az a kiállítás, amelyet az ott elkészült, friss munkákból válogatva rendezett a József Attila Művelődési Központ, a Polgár-menteri Hivatal.

A művészek most hazamennek, de hátra-vagyják jeladásukat, és ha ez egy folytat-ható vállalkozás, akkor néhány év múlva — remélhetőleg — szükség is lesz egy "XX. századi Baja-galériára", ahol el-és megférhetnek a szöletendő munkák... Az előbbi vízióknak Újvári Sándor a szö-letőtja, de azonnal azonosultam vele, mikor hallottam.

A következő rendezés már jövő tavasszal bekövetkezhet.

Az eljövendő művésztelepek személyi összetétele változhat is, szó van arról is, hogy a Bajáról elszármazott képzőműv-észeket közölsük meg.

Ez a szándék a Bajai Honpolgár szellemi-ségéhez nagyon közel áll!

A korábban említett személyeken és szer-vezeteken kívül a továbbiakat sem nélkülöz-hette a művésztelep: FORMING Kft., Múzeum Barát Kör Alapítvány, Vizfo-gó Panzió, MÁS Baja Kft., Pulzus Bt., BÉFA Rt.

Brachinger Tamás

Rigmusok az EGYBESÜLT EURÓPA sorozatból

Láttam egyszer Marlon Brandot alakítani spanyol grandot, ő volt a király ispánja, éljen Spanyolhon, Hispánia!

Hogy Al-bánia még mindig nem Fel-bánia, ki a fene bánja.

Most, hogy egyesült a német, átképeztek néhány ezer keletné-met német, s lett belőlük játszú könnyedséggel neo-náci.

Tisztelt Európa Közösség! Tessék minket még az idén be-venni, mert úgy fogunk, mi magya-rok, hogy jövőre nem lesz kinek bemenni.

Kabdebó Tamás

Fotó: Baráth György

Rózsahegyi Dezsőné emlékére

(Augusztyn Lujza)
1908-1997

Mi, akik e sorokkal emlékednek tisztelgünk — volt tanítványaid —, mi magunk is elmentünk már 70 évesek.

Amikor 1940-ben beiratkoztunk a Papp-Vári Elemérné Felsőkereskedelmi iskolába, Velel találkoztunk először, mert Te lenél az osztályfőnökünk. Nagy örömmel fogadtál bennünket, és azt mondtad:

"En leszek ezután a pótanítványok! Mindig megértő és jó voltai hozzánk, bátorítottad a gyengéket, és támogattad az erőseket.

Fiatal pedagógusként a háborús körülmények között, nehéz időszakban voltál nekünk az osztályteremben "Lujzi néni". Férjeddal együtt mindig szerényen éretek Rügö utcai otthonotokban, s Neked kellett a kéréseink fizetéséből megszervezni a család háztartását.

Igazgatóid: dr. Fekete Miklós és később dr. Balogh Károly szeretek és tisztelték, tanáriassaid is megbecsüléssel vettek körül. Hozzáim, a tanítványhoz írott leveleiből megismerhetem gazdag életedet, mely így alakult:

Lujzi néni 1908. január 17-én született Budapeston pedagógus családból. Az elemi népiskolát 1917-ben fejezte be. Gyermekfejjel volt részese az I. világháborúnak és az azt követő forradalmi időszaknak. A gimnázium alsó osztályainak tanulójaként élte át a proletárdiktatúrát és a szomorú éveket erdőményező trianoni békekötést. 1921-ben az Országos Gyermekvédelő Liga és a hollandiai jótékonyági intézmények akciója révén sok száz magyar gyermekkel együtt nevelőszülőkhöz került a távoli országba. Itt először két hónapot töltött, majd pedig a tanévek végézetével 1922-23-ban is két tartózkodott ennél a családnál. Kapcsolatuk később sem szakadt meg, 1933-ban, 1963-ban és 1990-ben volt kint mint vendég, Bajára 1930 szeptemberében került örökös helyettes tanárné. Rendes tanári kinevezést csak 1938 júliusában kapott. Ugyanebben az évben ment férjhez Rózsahegyí Dezső Ipartestületi tisztviselőhöz, aki az ipartestületet megszűnéséig jatta el állását nyugdíjazásáig. Házasságukból egy gyermek, Marianna Blanka született 1941. december 22-én. Lányka, aki kertészemmé volt, férjével, Wagner Ferencel együtt négy gyermeknek adott életet. Lujzi néni élete folyamán sok ismerete tett szert. 1925-ben leánygimnáziumi érttségije után a Képzésszolgáltatásügyi Egye-

tem Felső Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézetében matematika, fizika, kereskedelmi és politikai számtan oklevelet kapott 1930 májusában. Közben az egyetemmel párhuzamosan 1925 és 1928 között a Magyar Testnevelési Főiskolára is járt, így testnevelés tanári képesítést is szerzett. Az ezt követő két évben mint testnevelő tanár tanított is a Budapesti Kereskedelmi Akadémia Női Felső Kereskedelmi Iskolájában.

Bajai hivatalos pedagógusi szolgálatra nyugdíjba vonulásaig, 1967-ig tartott. A kereskedelmi szakoktatás területén jó hírnévvel szerzett magának, ezért 1950-tól iskolaigazgatói megbízást is kapott. A Belkereskedelmi Minisztérium mint főosztályos új intézmények szervezésével is megbízott: ilyen volt az 1954-ben létrejött Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari Szakmunkásképző, a Kereskedelmi Szakoktatási Iskolai Levelező Tagozat 1959-ben.

Öndöntötte be a kereskedelmi és vendéglátó-ipari szakmunkásképzést, valamint a boltvezetői és üzletvezetői tanfolyamokat. Működésé idején a kereskedelmi szaktárgyak mellett aktív testnevelő is volt. A Testnevelési Főiskolán 1978-ban Aranydiploma, 1988-ban Gyámintézet-diploma kitüntetését kapta.

Nyugdíjba vonulása után a volt iskolája keretén belül működő tanfolyamokat 1980-ig vezette. Ugyanebben az évben az Értéktörvény Tudományi Egyetem Aranydiplomát, majd 1990-ben Gyámintézet-diplomát adományozott neki.

Osztálytállaikozóinknak mindig megjelent, s hiába mondta, hogy ne nézzük, mondjuk csak azt, hogy Lujzi, mi, a tanítványok ezt nem tudtuk megtenni.

Beszélgetésünk során sokszor említette hollandiai élményeit, s bár nevelőszülői már meghaltak, a leszámozottak tartották vele a kapcsolatot. Azt is említette, hogy holland nyelvutadsát hogyan kamatoztatta. Például a Djakartaiban (Batáviában) működő Arsep National Indonesia országos levelezőtanárak többszöri küldeményeit, amelyeket Jelky András (Andreas Jelleke) és családtagjainak végrendeletét tartalmazták, hollandról magyar nyelvre fordította.

Egy másik alkalommal segítségére volt egy ügyvédőnknek, aki két nyiregyházi főügyernek Hollandiába történő ártókbehozatalát ügyeit intézte. A bajai Bárány Júlia Szakoktatási Iskolával mindvégig tartotta a kap-

csolatot, szívesen vett részt az ünnepegeken és tanítványai értefégi találkozóin.

Utolsó éveit Nyiregyházm töltötte lányánál, de ez a messzeség nem akadályozta meg abban, hogy többször Bajára látogasson. Ötvenéves találkozóinkon örögen, de egyenes derékkal jelent meg 1994-ben veje kíséretében.

A mi osztályunk a fiataliságna emlékeztette. Búcsúzóink azt mondták:

"Valószínűleg több találkozótokra már nem tudok eljönni, de amíg élek, nem felejtetek el benneteket."

Mi sem felejtjük el őt, míg élünk. Kosztolányi szavaival búcsúzunk Tőled, Lujza néni:

"Örven, jaj, ötven éve szívem visszadobban, Holonfalm is itt-ott egyre többen. Már vándorok! Nőtem ez a sok élő, fnyves égi szomszéd. Ki látja, hogy könnyem marzsolom szét. Szóval bevallom néked, megtörtöten földig hajlítom, S mindent megköszöntenem."

Köszönjük mi is, Lujzi néni.

A volt tanítványaink nevében:

Gergelyné Békai Irén

A Ferencz- csatorna ANDRÁSSY GYULÁTÓL (4., befejező rész)

(A Magyar Mérnök- és Építész Egyeslet 1878. évi I. füzetéből közöljük az alábbiakat, tekintettel arra, hogy ez az egyetlen általunk ismeret részletes története a Ferencz-csatornának. Az eredeti anyag Kelemen Márton gyűjteményéből val.)

Az 1876. évi árvíz és a csatornák okozott károk

Alighogy a csatorna anyira befejeztetett, hogy üzletképes lett, s végbeírásához még csak kisebbeszerő munkák lettek volna véghezajánlók, máris nagy csupás érte a fiatal vállalkozót. A szomorú emlékeztető 1876. évi rendkívül nagy és tartós árvíz e vidéken még nem tapasztalt magasságra emelkedett a csatornát a táplálásipek jelentékenyen megrongálták, sőt, mi több, a Mohács ágja azon körülmény folytán, hogy a Mohács ága sziget vidékétől eltávoa nincs, azon átcsapott, s a műlyen fekvő táplálásipek egészen elborította, úgy hogy a csatorna irányát csak a távirta oszlopok jeleztek. A baracskaí Duna-ág keresztmetszete elsodortatták, áttereztek, hidak,

csatorna-töltések, tévérdá megöröklöttünk; a csatorna medrében részint nagy mérvű iszapoklókat, részint káros mélyítések és partomlásokat támadt.

Hasonló veszélyben forgott a régi csatorna is. A Perencz-József történelmi szilipnél — mely az ismert legnagyobb árszáj viz ellen volt építve — a kapukot meg kellett tolni, magát a szilipet pedig, valamint a bezárdni szilipkapu töltéseket körülvenni, az ottani országút töltését pedig feljebb emelni, hogy a víz a csatornába át ne csapjon. Maga a csatorna pedig két helyen keresztöltésekkel zárattat el, szemben azon veszélyvel, hogy a megyei Duna-védőgátak Monostorszégnél átszakították, miután ezen védőgátak Monostorszégnél átszakítottak, a csatorna töltéseknél kellett az árvizet feltartóztatni, melyet 1/12 méf. hosszúságában a berohanó ár víz ellen 4 héten át eszik a legnagyobb erőfeszítéssel sikerült megtartani, s ez által Bács megye alsó részét a legnagyobb veszélytől megmenteni.

Újvidéken a városon aluli Duna-védőgát az ár víz által árhagyatva és áttörtetve, hosszabb ideig csak a csatorna-töltések védték a várost, miután azonban a városon felüli töltések is átszakítottak, s a víz a városba betört — hogy ezen víz lefolyását kapjon — most már a csatorna-töltéseket is át kellett venni, minnek folytán itt is iszapoklókat és töltésrognásokat okoztunk.

Ezen árvízjárok a helyszíni felvételek szerint 600.000 fitinál többre rúgnak. Ezeknek legnagyobb részét a társulat Társ Iszvánján legnagyobb erőfeszítéssel folytán még 1876. évben helyreállította, midőn az 1877. évi tavaszi ár víz, mely az előbbinél Baján csak 2 1/2"-al volt alacsonyabb, a védtelen mohácsi szigetet újból elborította, s a táposztóra alsó szakasza ismét víz alá került, s bár kisebb, de újabb károkat szenvedett.

Ennyi csapás után sem lázadóvá a társulat, ígyekezt a károkat kijavítását mostoha pénzügyviszonyai között is tovább folytatták, főgondját arra fordítva, miszerint a táposztóra oly állapotba helyeztessék, hogy az, első sorban mint táposztóra, csejűlőnek megfeleljen.

Ezen czél el is érte; mert a táposztóra, dacára annak, hogy a fenék akadályok még egészen eltávolítva, egyes töltésszakaszok helyreállítása nincsenek, oly állapotba tértet, hogy a múlt ősszel, midőn úgy a Dunán, mint a Tiszán, a hajózással a rendkívüli alacsony vízviszáltsá miatt nagy akadályokkal kellett küzdeni; a régi és a kis-szapár-újdídek csatornáinak a közönség nem kis meglepetésére mindig elégéges vízzel ellátni képes volt.

A társulat az által nemcsak élénk forgalmat hozott létre, hanem a jelen körülményekhez képest megjelölhető árszámot és jóvedelmét csinálta.

Ennek megvilágítását szolgáljon a következő néhány adat a csatorna forgalmáról a múlt ősszel:

A csatorna közlekedett: szeptember hóban 72 úres 124 terhelte hajó, október hóban 87 úres 173 terhelte hajó, november hóban 83 úres 151 terhelte hajó Összesen 242 úres 448 terhelte hajó, azaz felül 108 tatraj.

A három hónapban át szállított összes rakomány-súly pedig kitelt 1.228.450 vámmértéssel.

Csatornai vám-díjak és a csatorna jóvedelme

A csatornán közlekedő hajókra néve a hajó- és vívmérfák a csatornai általános díjazásban lévén részletesen megállapítva, itt csak általánosságban a következőket említeni meg. A díjazásnál kétféle forgalmat különböztetnek meg, ú. m.:

1-azór a belforgalmat, midőn a hajó csak a csatorna belső közlekedik és 2-szor átmeneti (transito) forgalmat, midőn a hajó az egész csatornát beutazza, s egyik folyóból a másikba átmev.

A belforgalomnál kétféle díjazásban van, ú. m.:

a) hajóvívmérfák (Schiffstaxe) b) árúdíj vagy mérföldpénz

A csatornai belső közlekedő hajó tehát mind a két díjat tartozik megfizetni. A hajó-vívmérfák megszabása végett a hajók, tehertérfességekhez képest tíz osztályba soroztunk, s az illető osztályk, mely által tartoznak, fizetik a megfelelő díjat, akár tressz járnak, akár megterhelve.

A IV. és V. osztályba tartozó hajók lévén azok, melyek a csatornán leginkább közlekednek, eszűn az azoelőli fizetendő díjakat említeni itt fel.

A IV. oszt. hajó 300-350 tonnájig fizet hajódíj fejében: 100 kilométer után 45 firt, 10 kilométer után 4 ft. 50 krt.

Az V. oszt. hajó 250-300 tonnájig a díj 100 kilométer után 40 firt, 10 kilométer után 4 ft. Azonfelül fizet a hajó árúdíj kilométer vagy mérföldpénz fejében:

1-6-os oszt. árutól tonna és kilométer után 14/10 krt.

2-dik oszt. árutól tonna és kilométer után 7/10 krt.

3-dik oszt. árutól tonna és kilométer után 6/10 krt.

E szerint fizet egy IV. oszt. hajó 2-dik oszt. árutól hajóvám és mérföldpénz fejében együttvéve:

1 mérföld után méter-mázsánként 6/10 krt. a vontatásig pedig 2/10 krt. tehát összesen 8/10 krt.

Az átmeneti hajók nagyobb kedvezményben részesülnek és a következő díjazásban állnak:

A Tiszánál a Dunáig vagy megfordítva közlekedő hajók nem hordtérképesség, hanem a tényleg megtraktolt teher szerint az összes díjak és melléktiltségek fejében fizetnek méter-mázsánként:

1. osztály árutól 10 krt.

2. osztály árutól 6 krt.

3. osztály árutól 5 krt.

E szerint 1 mérföldre esik méter-mázsánként:

1. osztály árutól 6/10 krt.

2. osztály árutól 4/10 krt.

3. osztály árutól 3/10 krt.

mihez még a vontatási díj 2/10 krral hozzászámított; tehát a belforgalmi hajók díjánál 2/10 krral olcsóbb.

További kedvezményt gyanánt felemlítendő, hogy minden úresen a Tiszánál a Dunáig s

megfordítva átmenetileg haladó hajó megfizeti ugyan a meghatározott osztályozás szerinti díjat, de ez összeg erejébe árszámlándó 90% összeg erejébe a társulat részéről egy térítvény állítatik ki, mely összeg a hajócsk jövő újdíján, ha az megtraktótn átmenetileg visszatér, az általa fizetendő díjba beutalándó lesz, illetőleg a hajóutalajdonos az esetben ezen 90%-nyit összességel kevesebbet fizet.

Végre van még az úgynevezett káro vagy helypénz, melyet az állomásozó úres vagy terhelte hajók fizetni tartoznak.

A mi a csatorna jóvedelmét illeti, meg kell jegyezni, hogy miután a csatorna áll, hogy 1875. telén kitértetve, már a jövő tavasszal az ár víz által megöröglöttet, s így tulajdonképpen egész kiterjedésében hajózáson állapottan egész eddig nem volt. Az öntözések sem lévén még berendezve, a jóvedelem nem az egész csatornára esik, s így most még csak a csatorna közlekedéséről lehet beszélni.

A csatorna összes jóvedelme a múlt évben — a társulat kimutatásai szerint — tett 143.000 firtól felül.

1876. évben az összes jóvedelem volt kerek számban 95.000 firt. Tehát a jóvedelem az utóbbi évben 48.000 firtal növekedett.

Hábr ezen eredményt nem is lehet valami nagyon fényesnek nevezni; de — lenne ez bármily szerény is még most — nem szabad felejtetni, hogy ezen, még nagyon fiatal s mondhatni mintegy nagy betegségtől lábadozó vállalkozás nem csak a kezdet nehézségeivel, de főleg azon bizalmatlansággal is kell küzdenie, mely a régi csatorna infant, annak számos hiányai miatt, a közönségben sok évek óta meggyökerezett.

De már is felismerhetők a jobbra fordulás jelei, különösen azon örömdetes tüneményben, hogy a hatvanas évek óta kimaradt tisztai hajók, midőn még vizet találnak, a csatornát ismét felkeresik. A csatornához a bizalom lassan kezd visszatérni s a kereskedők új életre ébredni.

A legutóbbi árvízjárok szomoró tapasztalatai után azonban nyilván való, hogy mindaddig, míg a mohácsi sziget az ár vizet ellen védtől-téssel biztosítva nem lesz, a táposztóra s ezzel együtt az egész csatorna művet folyton veszély fogja fenyegetni.

Ezen 5 1/2 méf. területű szep és termékeny, de a Dunánál évenként préddal átszögdedt sziget átmentéséhez érdekében már évek óta tart a mozgalom az érdekeltek között, és csakis annak reményében hagyatnak ki a csatorna eredeti tervezetéről azon védtől-téssel, hogy azok nemoldóira az érdekeltek által ki fognak építtetni.

Most azonban már alapos reményesség van arra néve, hogy ama mozgalom eredményre fogunk vezetni, minthogy az átmentésről társulat már megalkotott, a töltés-tervek is már elkészültek és a közlekedési miniszteriumhoz helybenhagyás végett felhelyeztettek. A töltések kiépítésével pedig a Perencz-csatorna is a megújult állandó veszélytől fog megszabadulni.

Z á r s z ó

A tisztelt társulat urai között bizonyosan többeknek volt alkalmuk, velem együtt, itt-öt

lyféle vagy ehhez hasonló nézetekkel találkozni. Hogy: minek nekünk csatorna, minek nekünk öntöző? — a helytől inkább vasutat kellett volna építeni; sokkal szélszerűbb és hasznosabb lett volna.

Nem akorom bővebben fejtegetni ezen közlekedési politika alapos vagy alapatlan voltát az az indokokat, melyek ezen vagy ehhez hasonló nézeteknek kifejezését adták; csak azon egyszerű tényre utalok, hogy az országunk határán kívül széjjel néztünk, azt látjuk, hogy azon államokban van a legtöbb csatorna, melyek legtöbb vasúttal és kútnál többekkel bírnak, sőt a vasúti vonalak növekedésével a csatornák is egyre szaporodnak. Ott van Belgium, Anglia, Franciaország, Lombardia; továbbá Észak-Amerika 4500 millió csatornával. Ez kétségtelen bizonyítéka annak, hogy egyik a másikat nem zárja ki, s hogy mind a kettőnek van létjoga.

De hiszen ennek ilyen természetű öla van; mert bármennyire fontos közgazdasági tényezőnek kell hogy elismertessünk a vasutat a szállítási gyorsasága, pontossága és költséges volta miatt, mindazonáltal igen nagy mennyiségű kereskedelmi öla áruvizék és termékek van, mely a vasúti taríftól vagy éppen sem vagy csak nehezen bírja el, a melynek a többi vagy kevésbé gyors szállítási nagy fontossággal nem bír. Tehát éppen a mi, kiválólag föld-, erdő- és bányászati országunk nagy mennyiségű nyers terményei csak, melyek leginkább vannak arra utalva, hogy az olcsó vízi utakat felkeressék. De hogy a csatorna nem csak mint közlekedési eszköz, hanem különösen mint öntöző mő is mily lényeges és jótékony befolyást képes gyakorolni éppen a mi, klimatikus szélességi körök között földművelésünkre: szőlőnkön, rizsleveseinken bizonyítanak, s erre vonatkozólag a már mondottakat ismételnem, hanem újból csak más államokba mindenki által elismert fényes eredményekre kívánok röviden utalni. Hogy az említett európai állam-államokon kívül csak néhány felmentül, ott vannak a kormány hozzájárulásával létesült indiai nagyszűri öntözők. Madrásban, Cansery Kistnek és Godavery tartományokban, melyek mesés jövedelmeket hoznak (hítelek kimutatások szerint a Godavery öntöző és a hozzáis csatorna 80-80%-ot jövedelmez), ott van továbbá California, melynek még sem sok év előtt egyeduralkodó gazdasága aranybányában állott, de az aranyláz már megszűnt, és California fő kincse és gazdasága többé nem az arany ércben, de az arany kalászában rejlik. Az amerikai Egyesült Államok nagyszűri öntözői módszereit a közlekedési rendszerüknek közzé lehetik, hogy terményeikkel, dezzára az írási távolagság, képesek az európai piacokon versenyezni.

1871-ik és 1872-ik évben a Ferenc-csatornánál vidék víz alatt volt. Csak a kincstári 39.000 hold földeket — a pénzügyminiszterin kimutatás szerint — több mint fele részét víz borította. Hasonló vizekben sűrűltek Kis-Zsárpártól Újvidékiig mintegy 40 000 holdnyi községi földek, s ezen vizek sem erre nem lévén levelezhetők, a földeknek kellett elenyészniük. 1877-ik év tavaszán hasonló rendkívüli belvizek által sújtott ez vidék,

s a kiszámíthatatlan károkat ismétlődése csak az által keltetik ki, hogy ezen vizek legnagyobb részét — melyek sem a Dunába, sem a Tiszába a magus vizálás miatt a régi csatornán levelezhetők nem voltak — a kis-zsárpártól-vidéki csatorna Újvidéki és a Dunába vezette le. Tehát mint lecsapoló csatorna is mily hasznosnak és szükségesnek bizonyult he rövid fennállása óta már eddig is!

De már azáltal is, míg a csatorna épült, érezte jótékony hatását e nagy vidék szegény iparos és munkás népe, mely a bekvétkezést inséges idő alatt a csatorna építésénél munkát és kesyeret talált. Ha végre tekintbe vesszük azon rendkívüli természeti előnyöket, melyekkel e csatorna bír; ha azt látjuk, hogy másutt mily költséges külön építményeket, hosszú víz-vezetéseket, gyűjtő árokat létesítettek, víz-emelő gépeket állítottak fel e czélból, hogy csatornákat folytonos vízzel elláthassák, addig itt a csatorna kiadatlan Dunából vízből veszen annyit, a mennyi kell, s hajózó, öntöző és lecsapoló, azt különféle ipari-czélokra felhasználja, s mindezekhez nem kell egyéb, mint a kapukat s rekeszeket felnyitni vagy lezárni: akkor ezen természet nyújtotta előnyöket föl nem használja, meg nem bocsátható mulasztás lett volna, a midőn csak hasznosnak és szélszerűen értékesíthetők valának.

Bármilyök legyenek egyébként a nézetek ezen mő fölött, annyi tény, hogy az mindazon kellekkel bír, melyek e vállalatnak életrevalóságát bizonyítják és jövőjét megállapítási képesek lesznek; de ahhoz, hogy e mő a kitértet vagy czélunk és a hozzá kötött nagy mennyiségnek teljes mértékben megfeleljen, szükséges, hogy a csatorna működése széleskörű kiterjesszessék, s egy nagyobb vidék kereskedelmi forgalmának közvetítője legyen: hogy a Belső-gazdag terményeinek kivételre régen táplált öhajások szerint ezen vízi útta tereltessek, vagyis, hogy egyrészt a Bega-csatorna a Ferenc-csatornával egyesítessék, másrészt a vukovár-szécsamázi hajózási csatorna kiépítése által a Horvát-Szlavon országok legnagyobb kereskedelmi piacza, Sziszek, a legrovidebb úton elérhetősek.

Mind a két csatorna kereskedelmi fontossága és kiépítésének szükségessége régen el van ismerve, miről bizonyosságot tesz az, hogy a Bega-csatorna, mely dezzára annak, hogy jelen állapotában inkább egy vadfolyóhoz, mint egy rendez hajózási csatornához hasonlít, mégis öly fontos és nélkülözhetlen víz-útját képezi Temes megyének s vidéknek, hogy az állam az utolsó 10 évi kimutatás szerint évenként mintegy 60 ezer forint költséggel kénytelen azt említett hiányos állapotában fenntartani.

Ezen csatornának egy rendez hajózási csatornával leendő átalakítása czéljából a kormány már évek előtt elkészítette a terveket, melyek azonban az állam mostoha pénzügyoszánya miatt végrehajtásra nem kerültek.

A vukovár-szécsamázi csatorna kiépítése fölött a beteszett tervekkel alapján szintén több éven át folytak a tárgyalások a m. kormányval, s ezen csatorna kiépítése is azon mált, hogy időközben a pénzükltség bekvétkezett.

A csatorna kiépítésének szükségessége azonban továbbra is fennmaradt. Ezen 8¹/₂ mő hosszú hajózási csatorna, mely a Dunát a Szávival lett volna összekötendő, Horvát- és Szlavonországok legnagyobb kereskedelmi piacszát Sziszeket, egyrészt Budapesttel, másrészt a Ferenc-csatornával, Előbőleg Temesvárral — az alsó Száván létező hajózási nehézségek kiküszöbölésével, a hajózási 68 mő megrövidítésével — hozná összekötésbe; megnyitván Bács-Bodolyai és Temes, Torontál, Krassó megyék terményeinek és áruvizéknek a legrovidebb és legolcsóbb utat Fiuméhez és Trieszbe, a tengerre. Kiszámíthatatlanok azon előnyök, melyek a kereskedelmi forgalomnak öly fokozása által elérnének, s ezen vízi utak kiépítése nem csak a Ferenc-csatorna közgazdasági fontosságát és jövedelmezőségét nagy mértékben növelné, hanem az által, hogy a nagy és termékeny alföld kereskedelmét virágzóvá tevén, annak a jólét korszakát megnyitná, jótékony következményei az egész országra kihatnának, és Magyarország ezen nagy összehozott vízi öthalózatán méltán büszke lehetne!

(Vége)

A Szeremlei Duna-ág magasabb rendű vízinövényzete

A Bujai Tükörben ebben az évben vitasorozat indult a Szeremlei Duna-ág esetleges megnyitásáról. Ennek kapcsán már szó esett lakossági igényekről, vízmérési kérdésekről, megoldási alternatívákról. Az első években (1992, 1995) megjelent kiadványokban a mellékág élővilágáról is találhatunk írásokat, de ezek többnyire csak a mikrokozmosz élővilág felmérését tartalmazzák. Nem esett szó eddig a mellékág magasabb rendű növényzetéről, pedig két védett növény

is található annak vízében, és mivel a nemzeti park része a terület, ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni.

1997 nyarán az Alsó-Duna-völgyi Környezetvédelmi Felügyelőség mérőközpontjának egyik munkája során felmértük a mellékág vízinövényzetét. Összesen 16 növényfaj határozottuk meg, ezek közül 7 levegős, 9 pedig a gyökerezz hínár tagja. A növények előfordulása és a víz jellege szerint négy szakszakra osztottuk fel a mellékágot. Az 1. szakasz a mellé-

kág torkolatától legtávolabb eső vége, a bajai zsillpnél. Töszerefen kiszélesedett, a közepes vízállásnál lefűződött, erősen növényes, csak a középső, mélyebb részén volt összefüggő vízfelület. A hínárnövények közül itt fordult elő a rucaöröm (*Salvinia natans*), amely védett növény, és a közönséges rence (*Utricularia vulgaris*). A hínár fő tömegét a tócsagaz (*Ceratophyllum demersum*) alkotta, de sok békatutaj (*Hydrocharis morsus-ranae*), kesztes békalence (*Lemma trisulca*) és sülőhínár (*Myriophyllum spicatum*) is volt a vízben.

A 2. szakasz csak a parttól volt megközelíthető, csónakkal nem volt járható a kis vízmennyiség és a nagy tömegű növényzet miatt. Itt a meder teljes szélességében növények éltek, sőt sások és fűzök is betelepültek, jelezve ezzel a sekély vizet. Helyenként nagy mennyiségű bojtos békalence (*Spirodela ptyrrhiza*), tócsagaz és sülőhínár nőtt. Ennek a szakasznak a déli szélén összefüggő sulymos (*Trapezium*) mező borította a vizet több száz méter hosszan. A sulyom alatti vízben az oldott oxigéntartalom nagyon csekély, mindössze 0,9 mg/l volt, mivel az összeboruló levelek teljesen elfedték a víz szelét, elzárva ezzel a fénytől és az oxigéntől az alatta lévő vízréteget. Ez a szakasz Szeremele falu határától északra található, ahol nehéz megközelíteni a parttól a vizet. Mindez jelzi, hogy itt még a falu szennyező hatása nem olyan közvetlen, hiszen a sulyom nem tűri a szerves szennyezést. A falu melletti szakaszon ez a növény már nem nőtt.

A 3. szakaszon a meder közepén összefüggő vízfelület volt, a széleken hínárnövényekkel. Ahol a vízmélység csökkent, ott a vízitök (*Nuphar lutea*) a meder közepéig is behatót. A falu határától északra nagy tündérfátyol (*Nymphoides peltata*)

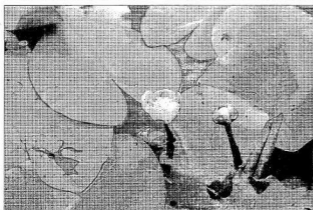
ta)-mező húzódtott a part mentén. Itt ez a védett növény összefüggő állományt alkotott, de szóróványosan megtalálható volt a torkolatig. A kompikötőtől észak felé haladva hatalmas mennyiségű étokhínár (*Elodea canadensis*) volt, mellette a tócsagaz (*Ceratophyllum demersum*) és a békaszőlő fajok (*Potamogeton crispus*, *P. pectinatus*, *P. lucens*) alkottak még nagy állományokat ebben a szakaszban.

A 4. szakasz a kompikötőtől a torkolatig összefüggő vízfelület volt. A meder teljes szélességében nagyobb volt a vízmélység, hínárnövények csak a meder szélénél éltek. Az előfordult vízínövények közül az üveglevelű békaszőlő és a sulyom kimondottan állóvízi növény, az összes többi álló vagy legfeljebb lassan folyó vizekben képes megélni. Vízmélység szerinti igényük változó, legtöbbjük 0,2-3 m-es vízmélységet igényel. Növényi tápanyagkínálat szempontjából minden faj elviseli az autrófikus (bőven

termő) vizet is. A szerves szennyezést a következő fajok nem tűrik: békatutaj, kesztes békalence, vígira keserűfű (*Polygonum amphibium*), üveglevelű békaszőlő, bojtos békalence, sulyom. A víz melé települt falu hatására a vízbe kerülő, növényi tápanyagokká alakuló szerves anyagok a víz erőteljes keékes-szárkószőlő szint adva annak az egész mellékágban (kivéve a zsillpi tavat, amely kis vízállásnál az ág többi részétől lefűződött).

A nagy árvíz levonulása után megfigyelhető volt, hogy az szétterjedte az összefüggő hínarast. A meder szélén megtalálhatóak voltak növények, de a nagy tündérfátyol és sulyommező elfit, helyette kisebb állományokat találtunk. Az étokhínár mennyisége is kisebb volt. A 2. szakasz azonban ekkor is összefüggő növényzet borította.

A szeremele mellékág erősen eutrofizálódott víz, amit jeleznek az évről évre megismétlődő alga tömegprodukciók és a nagy mennyiségű hínárnövényzet. Mivel az itt élő vízínövények többsége álló vagy lassan folyó vízben képes csak megélni, ezért olyan beavatkozás képzelhető el, amely ezeket az életkörülményeket továbbra is biztosítja. Elképzelhető, hogy a meder közepén történjen folyamatos, lassú áramlás, de a meder szélén kívánatos lenne meghagyni a kisebb vízmélységet, biztosítani az állóvízi jellegű élettart. Erre több példa is van a területünkön, hiszen a Kádia-Duna, a Kerepansai Főcsatorna is időnként lassan áramló vizek, de a szélénél megélnék a Szeremele-i Duna-ágban is előforduló növények. Célseretnek tartom az óvatos beavatkozást azért, mert az eredeti állapotot az ember már megváltoztatta azzal, hogy a mellékág mellé települt, és azt használja, így annak eredetileg lassú eutrofizálódá-

sát, feltöltődését, a vizes élőhely megőrzését nagymértékben felgyorsította. Mivel növényi tápanyagok bősége van a vízben, ahol az sekélyebb, nagy tömegű hínárállományok nőnek. Azok pusztulás után a vízben maradvá le bomlanak, oxigénhiányossá teszik a vizet, majd a belőlük keletkező növényi tápanyagok újabb állományai szaporodhatnak el, mert létükre itt csak a vízmélység limitálja. A vízakramlás megvalósítása az oxigénhiányos állapotokon segítene. Célszerű lenne a meder szűkebb közepési részének kitisztítása, helyenként kéménylyéte azért is, mert akkor a hínarak nem tudnák át-

nőni. A mederkotrásnak azonban kedvezőtlen következményei is lehetnek (pl. növényi tápanyagok felszabadítása az illedékből). Mindezek persze csak feltételeznek az egyes élőlények környezeti igényeinek ismeretében, de arra nem vállalkozhatunk, hogy pontosan kiszámítsuk tényleges reakcióikat a környezeti megváltozásra. Az óvatos megnyitási jó hatással lenne a vízmélységre, ezt a hatást azonban lehet, hogy visszafordítani egy esetleges törlőcentrum ide telepítésével.

Fehér Gizella

A CSERNOVITSOK

Legenda és hagyomány egy történelmi család múltjából, valóság a jelenéből

1.

A kis balkáni állam, a középkori Zeta (a majdnál Montenegró, illetve Crna Gora) történelmének lapjain a 14. században új familia neve jelent meg, a Csernojevics-eké (Carnojevici). A görög vagy török földről származó család első ismert tagja, Radics meglehetősen diplomatikussá — a Balsza-dinasztiához tartozó I. György lányával kötött — házasság révén került a politikai élet küzdőterére. Mivel 1427-ben a zetaiak Sztevan Carnojevicsot (I. István) emeltek a fejedelmi székbe, kezdetét vehette a Csernojevics-zsupánok (nemzettségű) kilenc évtizedes uralma (1427-1516). Az új fejedelem az Oszmán Birodalom erősödő szorításában az albán Kasztrióta Györggyel (Szkander bég) egykezett szorosabba fűzni a katonái és a rokoni szövetséget (az utóbbi úgy, hogy Vojzavát, Kasztrióta nővérét vette feleségül).

A montenegrói legendák kedvelt alakja, I. István fia, Ivo (1449-1490) és öccse, III. György, akik Hunyadi János oldalán vettek részt a sikertelen rigómezeyi csatában (1448). E vereség után seregének maradványait Ivo vezette vissza a "fekete bércok" közé. Ivo személyét Csaba királyfiéhoz hasonló legenda övezi a montenegrói néphiten: e felfogás szerint ugyanis az ilyen hőz nem halhat meg, csupán a vilék (tündérek) oltalma alatt alszik az obodi sziklabarlangban. Láthatatlannal követi népét a hódítók elleni harcokban; s rendíthetetlenül vár arra, hogy Konstantinápolyban újra kereszténynek legyen az iszapján által "megförtötözött" Aja Szofia. Akkor majd annak sírbotjába vonul

végső nyugalomra. Ivt a trónon fia, IV. György (1490-1497) követte, aki a görögkeleti vallás buzgó terjesztője, az első szerb nyomda felállítója volt (1493). Öccse, Sztanisa "Renegát" István azonban muzulmán hitre tér, hogy a szultán segítségére hódíthassa el bátyjától Zetát.

A történetírók véleménye eltér abban a kérdésben, hogy tulajdonképpen kivel záru a Csernojevics dinasztia világi uralkodóira (III. Istvánnal vagy V. Györggyel). Történetünk szempontjából azonban ez nem lényeges. Vita tárgya viszont az, hogy a családi melyik ág vezet el a Magyarországra került Csernovitsokhoz. A magyar nemességet 1720-ban Mihailo Csernojevics (magyar köznevelő: Csernovits Mihály) kopta III. Károly királytól. Lendvai Miklós IV. György leszármazási ágán haladva jut el hozzá (1899). A. Andrica V. György ivadéknak tartja őt (1853). Ez utóbbi azért sem hitelesíthető, mert a rigómezeyi csata hőseinek unokái, dédunokái más irányba indultak: valamennyien velencei nemesek lettek. Megjegyezzük, hogy valahol mindkét leszármazatási elmélet sántít, ugyanis egyik sem levéltári forrásokra, inkább a családban élő szájhagyományokra épült. Az 1680-as években a törökellenes harcok élére az ipéki pátriárka, III. Arsenjevi Csernojevics (1633-1706) állt, aki a cári Oroszország és Róma után Bécsből remélte hazáját, most már Szerbia megmentését. Kezdetben minden a várakozások látszólag igazolni: A Habsburg uralkodó csapatai 1688-ban Belgrádot is bevették. Két év múlva azonban másképp fordult a hadiszerencse kereke: Musztafa

Köprili Eszékig vetette vissza a keresztény seregeket, s a Porta szemében gyűlöletessé vált pátriárkának menekülnie kellett. I. Lipót 1690. április 6-án meghívólevelére hallgatva, harminchétezer szerb családdal Dél-Magyarországra érkezett. A familia egy későbbi leszármazottja, Csernovits (Kádár) Erzsébet Iróné így képzelte el a szerb történelem e legendás egyéniségét: *"Ígát a portyára: zívás, kemény, ravasz ember lehetett, országátalan orrszágalapító. Béccsel tárgyal, alkudozik, zsarol, kiváltságokat sarcol ki, az elvonnuló török nyomán elnépelemkedett Magyarország népe tőlen hallgat ki földet menekült névénél. Bécs inkább békít bennük, mint a magyarokban, s átengedi nekik a déli megyéket"* (1844). A bevonulás ("nagy szerb vándorlás") szentatlasza, Piccolomini sászári tábornok őstemeneti hőst lát a "hosszú hajfűrtű s szakállú, erős főpajban".

A leszármazási táblázatok szerint a magyar nemességet kiérdemlő Mihály III. Arzén unokáccse volt. Második felesége, Koványi Anna a házasságba tekintélyes vagyona mellett első frigyéből hozott két fiút is, akiket Csernovits Mihály 1742-ben adoptált. Mivel első feleségétől származó János ága még a 18. században kihalt, a másodikból született Pál és Simon — a városi határőrvédék felszámolása miatt — 1751-ben Oroszországba települt át, a családi leszármazás folytonosságát a volt Szerovicza-, immár Csernovits-fiók "biztosították": Arzének (1716-1766) nyolc, Györgynek (1720-1759) három gyermeke született.

A nyolc testvér közül Lázár 1793-ban grófi címet kapott, de ez a vonal csak leányágon ment tovább (Spannoch grófok); a lányok közül viszont említést érdemel Anna, Garvill Taburovics tábornok neje, Damjanij János tábornok nagyanyja. Pál (1755-1840) 1804-ben iktatták be a család birtokába, s kapta meg a királyi tanácsos címet (1727-től jószággaik után a házsnál, 1809-é) a kisoroszi előnevet is megszálhatták). Birtokai Arad, Zaránd Bács-Bodrog és Temes vármegyékben felekedtek. Pál első nejétől származó Simon az orosz egységűnált öltötte magára, cári gárdakapitány lett; második házasságából született 1810-ben Mácsán Péter nevű fia.

Csernovits Pál e fiából nem tudós, hivatalnokot vagy katonát akart nevelni, csupán "egységesen mezel gardát". Egyik öletrajzírója szerint Péter "anyjától kezdés az ó adott ősi birtokán tervesgetett, rendezett, bontott, javított és — költött" (Fábián Gábor, 1857). Idővel megismerte a közéleti szereplés ízét is: megyei tisztsé-

get vállalt (táblabíró, polgárörög őrnagy), 1843-44-ben pedig Arad megyét képviselte a diétán. Erre az időre esik a házassága a Bács megyei bajnai Vojnits Laurával (1809-1842). Az "országos szépség", "fennkölt szellemiség" aszszonyt néhány szál Bajához is kötötte (csak utalunk a Vojnits-kúriára vagy az e város temetőjében végső nyughelyet talált rokonokra).

2.

1848. április 26-án István nádor, Bathány Lajos miniszterelnök ellenjegyzésével a lázongó szerbek lecsillapítására Csernovits Pétert kormánybiztossá nevezte ki Gógkőre Bács megyére, így Bajára is kiterjedt). E politikai intézkedést eredetileg a szerbek részéről április 14-én fejröppentett kívánság, egy vajdaság felállításának gondolata keletkezett. A szabadelvű politikusként ismert Csernovits Péterre éppen szerb származása és neve miatt esett a választás. Szemere Bertalan belügyminiszter e szavakkal küldi el a megbízólevelet: *"Nevednek varázsát terjeszd ki a nép felett..."*. Ez a gondolat a kormánybiztos április 30-i kiáltványából is kitetszik, amikor afelett sajnálkozik, hogy a kikindai véres eseményekben *"különösen szerbek vettek részt"*, a szerbek, akiknek *"nemes nemzetiségéből és is származásból"*, s akiknek *"Magyarországba való átköltözésük ósom alatt történt"*. "Csernovitsnak nagy neve van — írta néhány nap múlva egy szerbiál megfigyelő, bizonyos Nikolics —, de sajnálatosra méltó ember, és még rosszabb szerb". Mindössze azért, mert a forradalmi magyar kormány mellé állt — a lázadó szerbek ellenében.

Csernovits Péter megbízatásának tartalma a délvidéki körülmények alakulásával változott. Kezdetben az lett volna a dolga, hogy az *"ország alsó részén"* pühatolja ki a horvátok és szerbek igényeit, amelyeket a kormány — ha azok törvényeknek bizonyulnak — *"még részvételt fogadni és teljesíteni késsz"*. Április 24-én Nagykikindán az elégedetlenség véres zavargásba csapott át, most már nem csak a kívánalmak felmérése, hanem — *fegyverrel és rögtönítélő bírósággal* — a *"közrend, rend, szendy- és vagyonbátorság"* helyreállítása, a bűnösök *"érdemük szerént"* megbüntetésére vált szükségesszerűvé.

Kétségtelen, hogy a forradalom kormánybiztosa Nagykikindán, Óbecsén a kasszatott; június 12-13-án, nem titkolt aggodalommal ugyan, de asszisztált a szabadságharc első csatájának is a felfogható karlócai fegyveres akciónál. Politi-

Csernovits Péter, az 1848-as kormánybiztos (Barabás Miklós rajza)

kájának azonban nem ez volt a lényege. Amikor bizonyos kormánybírók erőszakosabb fellépésre ösztönöztek, így válaszolt: *"Céлом volt, mennyire lehet, vérontás nélkül a dolgot kiegyenlíteni, jól tudván azt: hogy fegyverrel valamely lázadást elnyomni lehet ugyan, de ezen úton barátokat szerzeni nem"*. A Délvidék Janus-kapuját Csernovits nem holtestekként lépve kívánta becsukni. Tudta, s erre szerb ellenfeleit is figyelmeztette, hogy nekünk még sokáig együtt kell élnünk; a véres testvérharc nem üszekető kapocs, hanem a két nép szimbólusának súlyos tehetetelése lesz. Ezért kereste a megbékélés minden lehetőségét a szerb felkelőkkel. Ezért élt — az emberfélé

A bajnai Vojnits család sírja a bajai temetőben (a szerz. felvétele)

bűnébe esettek kizárásával — a megbocsátás, az amnesztia jogával (ami nem találkozott sem a radikális magyar kortársai, sem a kivülről is szított, fegyveresen támogatott szerbek egyetértésével). Az is tény, hogy Csernovitsot bajosan lehetne az erőlyes fellépés bajnokának nevezni. Július 28-án fel is mentették a királyi biztosság alól (*"A békítés politikája sikerülne nekik. A rendet fegyverrel és csatával kell helyreállítani"*); számára csak a temesi grófság és főispánság maradt.

A bánási cs. kir. főhadparancsnok, Piret altábornagy azonban 1848 októberében felfüggesztette Temes megye hatóságának működését, így Csernovits székhelyét Temesvárról Lippára, majd Új-Aradra helyezte át. November 12-én még részt vesz a lippei csatában; a szabadságharc hátralévő hónapjait azonban már birtokán, Mácsán, illetve Aradon töltötte. 1849 augusztusában személyesen találkozott Kossuthtal, amikor az ország elhagyásához nyújtott neki segítséget.

Hajnau 1849. augusztus 21-én érkezett Aradra, s még aznap elfogatta Csernovits Pétert. *"Az aradi várnak első politikai foglya én voltam — emlékezett később —, s utóam tartóztatott le a tiszehárom aradi vértanú"*. A mácsai birtokos a legjobb tudása szerint segítette rablásán, akik között rokont (Damjánich János felesége Csernovits Emilia volt), régi barátot és ismerőt (Láhner György, Kiss Ernő) egyaránt találunk. Ő maga négy hétig ette a rabkenyeret, csak október 4-én került Temesvárról ideiglenesen szabadlábra. Két nap múlva már Aradon volt, s kiválthatta Láhner és Damjánich holtestét, hogy azokat október 8-án elmenthesse mácsai parkjában. Innen, a birtokáról segítette a menekülőket a bujdosásban (Sárosi Gyula), a kölföldre távozásban (Teleki Sándor, Bethlen Gergely). 1849 októberéhez köthető egy másik vállalkozása is: a hadifoglyújtókból kiemeltette azokat a testfitrészt, akik *"Aradon kezdték meg a hontalanul bujdosás szomorú úját"* (Vall Béla, 1899). Olyan színeseket szerepeltetett akkor Aradon, mint Szerdahelyi Kálmán, Odry Lehel vagy a hozzájuk szerződöttet Mátly Laura és a bajai születésű Munkácsy Flóra. A helyzet elég fantasztikus: amikor a Maros egyik oldalán *"akasztófal és fegyverrel öldösik a nemzet hőseit"*, akkor a másik parton valaki merészlően a magyar színművészet számára tempiót nyitni. Csernovits ama is gondolt, hogy a magyar együttes hatását hasznos lenne más vidékekre is kúsgározni. 1850 nyarán elérte, hogy a társulat útlevelet kapjon, s Szeged, Szabadka, Pécs és

Baja közönségének mutathatta be művészeit. A turnéra induló színészekről csak annyit kért, hogy "minden erejüket arra összpontosítsák, hogy nemzeti küldetésüknek minél több eredménnyel felelősenek meg".

Itt és ezzel nem ért véget Csernovits Péter közéleti szereplése. 1861-1875 között négy országgyűlési ciklusban volt képviselő — ellenzéki programmal. Liberális politikai nézeteihez, a nemzetiségi kérdés humánus és méltányos megoldásának kívánalmához, a fordalom és szabadságharc eszméjéhez és emlékéhez soha nem lett hűtlen. Ez vezette 1861-ben — fiával, Arzénval együtt — Telek László határozati táborába, s ez fordítja majd el a kiegyezés követő politika irányzatától.

Két részlet erejéig még idézzünk a szabadságharcnál: Ha Csernovits Péter politikusként, rokona, György (1818-1887) katonaként szolgált hazáját. A 9. huszárezred főhadnagya, Damjanich-é bátyja, hozzá emagyi rangig emelkedett. Haynau hadbírósága hat év várfogságra kárhoztatta. Ugyanakkor a segevári csata színhelyén 1850 óta — a császári fegyvertársak által elhelyezett — emléktábla őrzi egy ott esett orosz táborkor emléket. Jurij Jakovlevics Szakajtyint, a cári 5. hadtest táborkaprálék egykori főnökeit, Bem tábornagynak gyólyója sebezte halálra. "És a tábornok Erdélyben való tartózkodásakor magyar rokonsággal is díszelkedett. Ereiben volt egy csepp magyar-szert vér. Skarlatina orvái által Csernovits Simonnak családijából származott" (Rainer Bertalan, 1892). Az orosz földre vándorolt Simon és Jelizaveta Kacsinska sarja így került szabadságharcunk forgatagába, Csernovits Péter és György barikádjának másik oldalára.

3.

"Ha a fiam lapáttal szórna is a pénzt az áblakon, akkor sem volna képes elkölteni azt, amit neki hagyok" — hangzott a nem kis önelégültséggel Csernovits Péter. De nincs az a pénz és birtok, aminek ne lehetne a végére jutni. Csak egy jobbgyűlésszabadtást követő hátrányos besorolás a kártalanításban (így is lehetett "fizetni" a 48-as szereplésért), cári hadak dőlése a birtokon, magyar szintársulat támogatása, költséges passziók — no és egy kis kártyaszenvédeley kellett ahhoz, hogy a fejedelmi fényűzést a szerényebb anyagi viszonyok váltsák fel. Gyermekai közül Arzén követte atyja politikai pályáját, Kossuthot is felkereste az emigrációban (1860). Unokájának, Mihálynak három gyermeke született: az 1956-ban Angliába távozott Arzén, továbbá Con-

tance, Rózn és az 1990-ben bekövetkezett haláláig Budapestben élő Xénia.

A másik ág, a honvéd őrnagy, György gyermekei igyekeztek igazodni a modernebb körülményekhez. A legidősebb fiú, Diodor pénzügyminisztériumi osztálytanácsos, aradi jószágigazgató, Agenor a pancsovai ármentesítő társulat igazgatója lett. Diodor lánya, Erzsébet (1901-1946) novellában megértéssel, csendes rezignációval szemlélte, ábrázolta a lecsúszó, széthulló nemességet, osztályos társait ("Harminc szőlőskosár", 1944). A nála felszínre bukkant írni tehetségnek is megvannak a buvátpatak előzményei a családban: az 1759-ben elhunyt Csernovits Demeter latin nyelvű paneírásiban dicsőítette Ilyir-től népét; Csernovits Arzén (1789-1827) fehértengeri útjának élményeit publikálta a Tudományos Gyűjtőmenny 1819-es évfolyamában. De Csernovits Péterrel sem állt távol a tollforgatás mestersége ("A nemzetiségi kérdésről", 1861).

A huszadi század történelme nem kimélte a Csernovits családot sem. Az ötvenes évek elején egyik részükre az elbocsátás, a másikra a deportálás ódioma várt. "Kezdetesen mentünk keresztül. Anyám a kórházban kapott láleleti gyulladást, négy évig ágyban fekvő volt." — szaladt fel a fájdalom sávját Csernovits Péter dedunokájából, Xéniből. Csernovits Mária Magdolna — egy fővárosi tanodának is nevet adó — Veres Pálné leszármazottja előtt még a középiskola kapui sem nyílhattak meg. Csak néhánykét tudott a mártír Damjanich öté közé "visszanyúlni" (Csernovits Gábor). Volt, akit idegen földre sodort a történelem vihára: a szerb-magyar hazafi kormánybiztos, a 48-as honvéd őrnagy néhány leszármazottja Amerikába, Angliába, Svájcba vetődött. Költői kérdés: ki tudja például egy Mrs. Smythről Walesben, hogy mit jelent nacionalájában a Csernovits név?

A Magyarországon maradtak között gépészmérnök, nyelvtanár, nyugdíjas vasalónő, adminisztrátor, újságíró és a Magyar Televízió munkatársa egyaránt megtalálható volt, vagy ténykedik most is. Dolgoztak és emlékeztek — ahogy tesztek ezt az élők ma is. Családi hagyományként azonban változatlanul megy tovább az a karkötő, amely az aradi börtönből emlékeztetőül kijuttatott Damjanich-hajtin-csét foglalja magában. Májhóhoz a egyetlen, a felbecsülhetetlen családi relikviaként, amit az idő és a háború megkímélt.

Vasváry Péter István

Jelky András

(2. rész)

Jelky irodalmi élete nem Hevesi Lajos-sal kezdődött, sőt az előző száz évben még többször írtak róla, és mindig színeztek, változtatták a történelmet. Most igyekszünk áttekinteni e korai élettrajzokat. Az első 1779-ben jelent meg Bécsben, majd Prágában német nyelven, azonos szöveggel. Ha nem is Jelky a szerző, de nyilván az ő elmondása alapján írta le valaki, ezért ezt fogadjuk el hitelesnek. Az alábbiakban a bécsi kiadást ismertetjük kivonatossan, de minden lényeges momentumot megemlítünk. Zárójelben esetenként az eredeti német kifejezéseket is közöljük, valamint a földrajzi helynevek mai alakját. A korra jellemző, hogy Indonéziában indiánokról, mórókról, feketékről beszél. A mű címe árulkodik a kornál: "Jelky András úrnak, egy szillettert magyarnak (eines gebrohenen Ungarns) története, aki sok szerencsétlenség, hajótörés, raboltság és a vadak közti életveszély elviselése után végül Batáviában tekinthet, tiszteletbeli hivatalhoz jutott".

"Ennek a Jelky Andrásnak az apja katonaként szolgált Lipót és Károly császárt, és részt vett Belgrád utolsó bevételénél, a katonaságtól való elbocsátás után Magyarországon, Baján telepedett le, és három fiát a szabómesterségre csonlta. Ezek közül a legidősebb Bécsben foglalta meg szerencséjét, a fő- és székverosban, és az idő folyamán elnyerte a császári, királyi ruházatosi (Garderobs) állást. Meghívta magához legfiatalabb öccsét, Andrást, és miután az nála meglehetősen ügyességre tett szert, azt tanácsolta neki, hogy utazzon Párizsba, hogy tudását ott tökéletesítse. Szívesen szót fogadott bátyjának, és 1754. március 13-án Bécsből Prágába utazott." Onnan Drezdába, Lipcsébe, Nürnbergbe, majd Erlangenbe ért, ahol két hónapig dolgozott, de bátyja sürgetésére továbbment. Aschaffenburgba a katonafogdosók elől úgy szabadult, hogy "Egy parasztszorongó egy Gulden ellenében egy korszábrán a hátn kivitte őt a városból." (Harnauba érve mesterlegénylevelét elterelték, a kasztyúmba vitték, és Hannoverbe szállították. Mikor Mainzba értek, míg a hajóra vártak, az éjszaka folyamán egy cseh emberrel

megszöktek. Bonnba érve útlevelét kapott, folytatta útját Nimwegen (ma Belgiumban Nimégne) felé.

Itt egy hesseni férfi Rotterdamba csalt, egy vendéglőben kifízetetlen számlával együttlétét otthagya, így kénytelen volt beállni katonának kilenc gulden havi zsolddal. 1755. október 30-án vitorlát bontottak Kelet-India felé. Anglia és Franciaország között szörnyű viharba jutottak, és hajóórészt szenvedtek. Egy gerendába kapaszkodva hányódott egész éjjel, míg másnap angol halászsok kimentették. Az egyik napokra vendéglő látta, ezért kijavította a család ruháit. Végül egy másik holland hajó, mely Surinamba tartott, vette fel. Amerikát megjárva Lisszabonban kötöttek ki 1756. februárban, s itt látta az 1755. november 1-jei földrendes nyomait is. Most egy máltai hajóra kényörögte fel magát, ezt azonban kalózsok támadták meg, s Jeklyt is foglyul ejtették, majd egy afrikai városban eladták rabszolgának. Kalandos körülmenyek közt megszökött, egy portugál hajóval 1757. májusban Makaóba jutott, onnét Kantonba, ahol a holland helytartónál, de Vint úrnál jelentkezett, és holland szolgálatba lépett. Novemberben a Justitiával Batáviába (Dzsakarta) érkezett, még két hónapig katonáskodott, akkor a Keletindiai Kereskedelmi Társaság elnöke, Peter Albert von Parra mint szabót házába vette. Mikor felvették a polgári rendbe, feleségül vette Sequin nevű angol bérős lányát, bízva jómóddá apósa támogatásában. Ebben csalódott. Egyszer egy bársony menyasszonyi ruhát kellett sűngősen készítenie, ehhez felvett "néhány indiánt", de az egyik a bársonyra öntötte a lámpa olaját, ezért az elnök nevére szerzett másik anyagot. Bár kifizette, vissza kellett mennie a katonasághoz. 1760. elején őrmesteri rangban Ceylon (Sri Lanka) szigetére vezényelték, ahonnan fűszerekre szállító hajókat kísért Banda, Amboine (Amboina), majd Temate szigetekre. Ez utóbbin átvédtek "egy barbár király birodalmába, ami a pápának (Papus) nevezett feketék birodalma volt". Elfogták, egy ketreche zárták. "... ennek az előkelő indiánnak az alig 16 éves lánya ... jelekkel értésére adta, hogy hamarosan felkardabolják és megözik."

"... A lány értésére adta, hogy gondoskodni fog róla, ha jóindulatát ellenszolgáltatással hálálja meg. Jekly örök szerelmét és háláját igézte meg". Két indián segítségével meg is szökte, és egy lakatlan partra menekültek, ahol 13 hónapig éltek, mikor is a leány meg-

halt. Az ötödik napon feltűnt egy hajó, mely Batáviába vitte. Itt értesült arról, hogy az elhunyt von Messel helytartó utódá von Parra lett, hozzá sietett, s az további temetéséről biztosította. Onthon "megölelte feleségét és leánykáját". Sorsa jobbra fordult: elnyerte a polgárságnál lévő zsoldosi állást, kinevezték "minden mohamedán és pogány árvák gyámjává, ezáltal rábízták minden indián és kínai gyámgyerek nevelését vagyonnak kezelésével együtt". Megkapta 12 városi hűbérkocsi tartási és bérbeadási jogát. Néhány év alatt tetemes vagyon szerzett, egy birtokot vásárolt 1400 húzzal, "elnyerte minden lakójának szeretetét szelíd viselkedése által, akár mohamedánok, akár bálványimádók voltak azok." Elnyerte a polgárságnál lévő kapitány-hadnagy (Kapitain-Lieutenant) állást, a városi tanács tagja lett, "végül a holland kormány titkos tanácsosának (Geheimer Rat des hollandischen Guberniums) neveztek ki... Az első megbízása kildótságot volt Japánba, ahol ... jóindulatul fogadták".

Más alkalommal Bandába küldték királyt koronázni, majd Palumba (ma Palembang) szigeten egy erőd helyét jelölték ki szakemberek bevonásával. Itt végignézte az éppen elhunyt király és 80 felesége elégetését, amit részletesen le is ír.

1772-ben felesége, akitől két élő lánya született, meghalt, 1775-ben a helytartó is elhunyt, ekkor elhatározta, hogy hazatér. Rendbehozta dolgait, lányait a szomszédokra bízta, és "azzal a két nőrel, akiket Pagousból magával hozott és házában tartott, a Gokendorf nevű holland hajóval 1776. október 25-én elvitorlázott. Karácsonykor a Jóréménység főkanál 6 és a két mór megbetegedtek, s azok meg is haltak. Jekly felépült, és a Serres nevű hajóval 1777. május 6-án folytatta útját, s augusztus 30-án ért Amsterdamba. Innét Angliába ment apóst meglátogatni, majd Bécsbe bátyjához. Itt "mindkét fejedelem" fogadta, beszámolt kalandjairól, s "egy arany éremmel és arany dóhányszelencével ajándékozták meg".

Itt fejeződik be az első életrajz. Öt évvel később, 1784-ben Budán és Pozsonyban jelent meg ugyancsak németül az új kiadás. Az előző szövezerint közölte után az ismeretlen ró kiadását a tételenet: 1778-ban Budára ért, újra megöszült, egy fia született, de legyőngült szervezetét a tudóbb megátadta, s 1783. december 6-án 46 éves korában meghalt.

1791-ben az életrajz magyarul is megjelent Győrben Sándor István fordításában. Szinte szó szerint ragaszkodik az első kiadáshoz, ott is ér véget, a budai évekről nem szól.

1816-ban a Sartori's Pantheonban közlik az 1784-es szöveget, s ugyanakkor a Nemzeti Phitarkus hozza magyarul. A Hasznos Múltaságok 1822-ben némileg lerövidítve közli. Két évvel később a Hornay's Archiv okozta a későbbi bonyodalmasokat, ugyanis azzal kezd, hogy Jekly 1732-ben született, 22 évesen indul Bécsbe. A császári kihallgatással fejezi be, további életéről nem tud. Rejtély, hogy az 1732-es dátumot honnét vette. 1827-ben Budán jelent meg egy német nyelvű életrajz, mintha a Hasznos Múltaságokból fordították volna. Majd Ceaplovics közölte egy lerövidített életrajzot, 1732-es születési és 1783-as halálzási dátummal, de 46 évesek írja, nem vette észre, hogy valami nincs rendben: így vagy 51 éves volt, vagy nem akkor született. A Hasznos Múltaságok 1832-es számában Munkácsy János közli az életrajzot, születési év nincs, de az apa 1740 körül telepedett le Baján. Az Östreichische National Encyclopedie 1835-ben 1730-as születési dátumot ír, a bécsi testvér Ferencnek nevezi. A kalózsok az evezőpadhoz kovácsolták, Kantonban az "egyesült államok" (ve-reinigton Staaten) szolgálatába állt. Ez a megfogalmazás pár évvel ezelőt már az Egyesült Államok (USA) értelmezésében jelentkezett egy ismertetésben. Tisztségei közt már az államtanács tagja (Mitglied des Staatsrates) s a kormányzósg titkos tanácsosa (Geheimer Rat des Hollandischen Guberniums). Budán halt meg, de évszám nélkül, 46 éves korában, örökösait jómóddan hagyta. 1862-ben a Napkelet közli a magyar Robinson életét, Jeklyt következtesen Telkynek írva. A Magyarország és a Nagyvilág 1866-ban közli Zombori Déry (írás Jeklyről). Az apa "régí nemesi családból származott", András születési idejét 1730-1735 közé teszi, mert 1754-ben engedélyvel indult külföldre, tehát 30 éves még nem volt.

E kor felett ugyanis szabadon utazhattak, túl lévén a katonáskodási időn. Nem lehetett magas és testes, ha egy parasztasszony kenyerkosárban a hátán kivitte a városból. Előadóműködés szabadabb, párbeszédet is találunk. Halálát 1784. december 8-ra teszi.

1872-ben jelent meg végre a közművel Hevesi féle regény. Hivatkozik forrásaira: Hornay's Archiv, Sartoris Pant-

heon, Csaplóvics és Sándor István munkáira...

Sophos Ede
(fóty. köv.)

A SZÓTÁRSZERKESZTŐ HÁZIORVOS

35 éves érettségű találkozó. Szép számmal gyűltek össze most is a ócséki egykori osztályukban, a III. Béla Gimnázium első emeletén. Sorjáznak a történetek, az élekek színek közé azonban már sötétebb tónusok is vegyülnek. Igen, az ember életében ez már az a korszak, amikor tanár és tanfolyány korban összemosisodnak...

Talán a legérdekesebb, legkülönösebb szemlélt kalandba Paulai fánca fogott úgy másfél évvel ezelőtt. Baján született, itt kopott az iskolapadot, érettségi után Pécsre ment egyetemre, jelenleg egy kis baranyai falu háziorvosa, valamint az első japán-magyar szótár és a hoztatározó lexikon szerkesztője. Ilyen szótár eddig még nem volt, most síncs, de egyszer talán majd lesz. A történetet Paulai doktor így mondta el:

"Antikváriumokban szívesen böngésző ember lévén, egyszer csak kezembe került egy nagyon szép kiadású, de mégis nagyon olcsó (1981-ben mindössze 70 Ft), németül megírt japán nyelvkönyv. Hamarosan lexikont is sikerült vásárolnom hozzá. Ez jelentette az első mozzanatot, hogy a témával foglalkozni kezdek. A teljes igazsághoz hoztatározók még, hogy szolidaritásból elmentem a fiaimmal együtt nyelvvizsgára. Ők angolból, én németből. Nekik sikerült, nekem nem. Ekkor merő dachól elhatároztam, hogy orientalista leszek, távol-keleti népek nyelvvel fogok foglalkozni, jellest: meg akarok tanulni japánul. Elkésztem gyűjténi, kíméi a szavakat. Szótárjűgyteményem kibővült, beszeresem közben az angol-japán, német-japán, orosz-japán és orosz-japán szótárakat, merthogy ilyenek már léteznek. Körülbelül fél év múltán jött az ötlet, hogyha a szószedetemet rendszeresítem, akkor már szótár is lehetne csinálni. Jelenlegi készütségi állapotában 80 000 szóból áll a szótár. De kiderült munka közben, hogy önmagában egy szótár nem elegendő, nyelvtani fejecetekre és egy lexikonra is szükség van. A japán nyelvtan egyébként nagyon egyszerű, nincsen benne se egyes, se többes szám, sem a hűnemen-nőnemen-semleges nem megkülönböztetése, és nem is ragozzák a főneveket. Ez utóbbit partikulákkal oldják meg. Egy minimális igeragozás azért létezik. Jelentősek viszont a hangtani jellemzők. Mondatszerekzetük olyan, hogy mindig a lanyly kezdődik, és állítmányval végző-

dik. A neveket ugyanúgy írják, mint mi, tehát elől van a családnév. Eredetileg latin betűs (áírásó) szótárra gondoltam. Az írás-jelleket igazság szerint esetleg kellene rajzolni, de a golyóstoll is megteszi. Minden jelnek van egy olvasata, viszont nagyon sok, szólnál is több jelentése lehet — változtatlan kijéjzéssel.

Átvezettem a szótáramat egy japán tanárral is. Katsuhisa Shiraishi ír sokat járt Európában, nagyon jó a nyelvtérzke, megtanult többek között magyarul és horvátul is. Speciális területe a francia reneszánsz irodalom. Nálam hat hetet töltött el, napi 16-18 óráig át lapoztam a szótáramat. Egy apró, de talán nagyon jellemző történetet is elmesélt. Mivel a fiaink már nem voltak itthon, így az egykori gyerekszobájában szállásoltuk el vendégünket. Ebben a szobában kapott helyet — a plafonra felfüggesztve — egy 3 x 1,20 m-es terepasztal. Felírtam, hogy japán barátunk égya reggelente alig volt gyűrt, szinte olyan sima volt, mint lefekvéskor. A harmadik nap után tapasztatosan megkérdeztem, hogy nem tudsz aludni, vagy mi van? Azt válaszolta, hogy tudod, egész éjjel mozdulatlannal fekszem, mert itt van a fejem felett ez az izé, és bár tudom, hogy nálátok nem szokott lenni túl gyakran földregés, de ha mégis... Aztán persze fűthelyezték egy másik ágyba. Egyébként az állítalam kigyűjtött szókészletet majdnem teljes egészében ismertem, mindössze néhány nagyon régi irodalmi kifejezést nem tudott.

Azt hittem, hogy tudom majd a sorsomat egy alakítani, hogy 2-3 évre kimehessek Japánba, és a beszélés szintjén is jól megtanuljam a nyelvet, hiszen nagyon sok szót, szókapcsolatot ismerek, tudom a nyelvtant, de messze nem vagyok elég perfect, ehhez sok gyakorlásra lenne még szükségem. Az egész ügynek próbáltam már megmérni a TV-4 és az Irott sajtó — szerelitem példái az Ötjévké című műsorban és a helyi, pécsi TV-ben is —, de hathatós támogatást mind ez ideig nem kaptam sehonnan. Úgyanúgy jártam a könyvkiadókkal is. Minden számottevő hazai kiadó megkeresem, de nem álltak szóba velem, így lehet, hogy egyelőre számítógépes lemezekben marad az összegyűjtött anyagom. Mindenesetre nem adom fel, talán egy Internetre adott ízenet segíthet..."

Schmidt Antal

"Az öltöztetőnők aranykora"

Egy sokoldalú fiatalember bemutatkozásán, bajai első kiállítására készült, és ehhez az Alsó-Duna-völgyi Környezetvédelmi Felügyelőség biztosít kiállításotermét mérőközpontjában, az úgynevezett Labor Galériában, ahol már évtizedek hagyományra van a szakmai és képzőművészeti rendezvényeknek. (Előrejelzéseknek megemlíthető, hogy november végén Kovács Éva kerámiák immár harmadik laborbéli kiállítására kerül majd sor.) Vidovits Ivánt az egykori bajai dzessz klub lelkes zeneajongójaként ismertem meg még ipari tanuló korában. Aztán jót íté ezelőtt a "lemez dzessz klub" egy kicsi idejétmúlt szórakozási formává vált, más idők jöttek, már mindenki hozzáfűthetett mindenféle zenéhez. Egy csak majdnem. Vidovits Ivánnal is egyre ritkábban találkozom, de pályája kiszélesedő horizontjáról adha-nha eljutottak hírek hozzám is: nagybűgűk a világi kamarazenekegkarnban, tanfűkészebe jár, formabontó, kilétező zenészek ír, budá-hista tanulmányokat folytat Budapesten...

És most legújabb intellektuális kalandjainak feastményét ajánlja figyelmünkre. E szavakkal kíván bemutatkozni az érdeklődőknek:

"Vidovits Iván vagyok, Baján születtem, s ma is itt élek, mely város számomra a világ háza-pa. Ezenapdm szabad mesterségét kitűnő művészi igazotatn érettségiztem, majd legnagyobb örömdmre 1987-ben felvételt nyertem az Estvós József Tanfűkésze Fűkésze nap-pali igazotatn. Ahál 1990-ben szeresetm tanuló-népművelő szakos diplomát. A fűkésze elvégeztét követően a publicisztika felű fordulom, s két esztendőn keresztül különböző lapokban jenek meg írásaim. 1992 tavaszán letetiem kezemből az újságírói tollat, megbékéltem a világgal, úgy éreszem, nem az én feladotom emberekről jót vagy rosszat írni. Nagy megnyugvás és fordulópont volt az életemben ez az öt esztendővel ezelőti történet, hisz ekkor kezdtem el komolyabban érdeklődni a vallásokról, a teológián, valamint a képzőművészetet írni. Tanulmányaimat a budápesti A Tan Kapnya Budapesti Fűkésze nap-pali igazotatn, ahol a kézelűjűvőben szeresetm vallásbölcseleti szakos diplomát. Közben igykeszem mind komolyabban odazentelődni festői tevékenységemre, melyhez sok segítést kaptam B. Miklós Feri bácsitól és szűkeltől, akik törelemmel és odafigyeléssel fogadták a családban szokatlannak mondható kísérletemet.

... Az alkotás meditatívok tekintem, a világtitkóhoz való közeledés szent tevékenységének. Időközben szakrális irányultságom a helyére került, a katolikus lelkű gyakorlatban otthonra találtam, s most katolikus hitűkötőnké készűlök."

(A kiállítás november 13-ig munkanapokon tekinthető meg 10 és 16 óra között).

Schmidt Antal

BAJAI ARCKÉPCSARNOK

SCHWERINI KOHN GÖTZ

(1760 – 1852)

Atyja, Kohn Sámuel egy szorgalmas, istenfélő, jómódú, létszállító foglalkozást, hirtelen haragú ember a Warthe folyó mellett kisvárosban, Schwerinben (Jengyel nevén Skierzyňa) élt. Anyja, Rachel, megbecsülésre méltó, lemondó asszony volt, aki életét teljesen családjának áldozta. Leányuk volt a legidősebb gyermek és apjának túlzottan kényeztetett kedvence. Őt fia köztül Götz a legidősebb, aki 1760-ban született Schwerinben. Amikor ifjan elhagyta szülővárosát, vezetékneve mellé megközlönöztesél a talmudistakolában a "schwerini"-t aggalták, amelyet később felvetet. Nővére őt, majd legidősebb öccsét elűldözte a háztól. Götz 12 éves volt, amikor megszállt, és minden anyagi segítség nélkül talmudtanulást elindított vándorútjára. Tudásvígya Posenba, az ottani hitközség talmudiskolájába vezetett. Götz ugyanis már gyermekkorában be lett avatva a biblia és a talmud elajánlásának fontosságába. Két évig tanult Posenban, hazmárl semmiféle támogatást nem kapott. A talmudiskola vezetője — amikor Schwerinben járt — elismerően nyilatkozott tanítványának tehetőségéről és szorgalmáról. Megtudta, hogy a fű atyja egy tehetséges ember, így megvonták tőle a segítségzést Posenban. Götz nem tudta részánni magát, hogy atyjától támogatást kérjen, inkább 15 évesen ismét vándorlásba kezdett. Nem ismerték útjának állomásait, de az biztos, hogy olyan helységeken vezeték volt, ahol jelentékeny talmudistakolák voltak. Egyik közösségen sem volt sokáig, Pozsony városa vonzotta, az ott élő híres Barby-Meir tevékenysége. Tanítványainak egyike lehetett az 1778-ban Pozsonyba érkezű Götz, és a rabbinikus tudomány pozsonyi mesterénél 7 évig tanult, csakhamar kedvence lett rabbi Meirnek. Egy Dembitz Jehuda nevű hitközségi tagnak, a tehetőséges bachurok (talmudisták) bőkezű pozsonyi mecénásának előkelő házában otthonra is talált, akinek Dávid fia az idő tájt nősült. A fiatal férj mellé alkalmazták tanítónak és társalkodónak. Pozsonyban megalapozta talmudi tudományát, de elajánította a német-zsidó (áskenazi) dialektusú beszédet is, kiejtésé módja élete végéig ilyen is maradt. Pozsonyból 22 éves korában Prágába ment Meir ajánlólevelével, ahol a vallási kérdések - talmud és rabbinikus irodalom - tanulmányozása mellett természettudományi, történelmi ismeret-

nyaggal is tizetesen foglalkozott, megpróbálta a francia nyelvet is elsajátítani. Ott tanult meg sakkolni. Ezt az elméleti játékokat vénségében is szívesen játszta. A fiatal talmudtudós szokatlan általános műveltsége és Meir ajánlólevelé révén bejutott a legelőkelőbb prágai zsidó házakba is. Megalapozódott Prágában talmudtudósi híre, nyilvános előadásokat is tartott. (Ottani tanítványai annyira tisztelték a nem feledték, hogy az 1840. évi bajai túszvesztés után rögtön, bőkezűen támogatták városunk hitközségét, amelynek rabbija lett, és magát Götz-öt is.) Teintéltly szerzett, jó viszonyok között élt Prágában.

Közben atyja — amikor 1792. április 21-én egy lézálállományát át akart kelni a Netze folyón — a vízbe fullt. Némi apai örökséghez jutott, és megtakarított pénze révén jómódú fiatalember híreben állt, néva a prágai zsidó hitközség legelőkelőbb nevei között szerepelt.

Bajja mezőváros, csaknem hásszezer lakosával élénk kereskedelmi település volt, sűrűn tartott vásárait messze földről látogatók. Nem csak a közelben lakó zsidók vonzotta a város, hanem a távolabbi vidékekről is ide települtek. A kezdeti szakaszában lévő bajai hitközség egyik legtekinélyesebb tagja volt Müller Meirer Lót terménykereskedő, egy gazdag, jámbor fűdri, aki szabadidejét a rabbinikus tudományok tanulmányozásának szentelte, és nagyon szeretett vitakozni. Tudása és éles elméje miatt tisztelték. Az volt a vágya, hogy egyetlen lányát, Reizelt jő kiházassítsa. Egy kiváló talmudistát, "egy finom bachur"-t fogadott jevévé, aki világi műveltséggel is rendelkezett. Egy bonyhádi, Preisinger Dávid nevű iskolamester — aki házasságközvetítéssel is foglalkozott — feljőlte Götznek, és Meir tanítványaként még Pozsonyból ismerte, Kohn Götzöt ajánlotta Müllernek szóban, majd levélben. Éles eszű tudásnak, kifűnő világi műveltségének jellemezte, akinek jó stílusa van, több nyelvet is beszél, nem is szegény, legalább 100 arany kézpénze van stb. Emeltette azt is, hogy egy gazdag Peszl nevű kalocsai asszony is spekulál Gűtze. Tanácsolta, hogy mielőbb Pesten kellene találkoznia vele. Müller egyelőre habozott, amíg egy új, tekintélyes talmudtudósi és közvetűdű, Kalir Eleazariól nem szerzett információkat, aki ismerte Kohn, egykor tanulótsára, ifjúkori barátja volt. Kalir,

kollini rabbi levélben ideális férjjelöltnek tizette fei Kohn. Megállapodtak abban, hogy a legközelebbi pesti vásár alkalomával találkoznak, Kalir, Müller és Kohn. Ha megtetszik az ifjú Müllernek, egyenesen Bajára utaznak az eljegyzés megtartására, ha nem, 10 aranyat kell kifűttenie Kohnnak útköltsége fejében. A József-napi vásáron 1796 márciusában létrejött a találkozó Boskovitz Wulf pesti rabbi házában. Napokig tartó talmud vita fejlődött ki Müller és Kohn között a rabbi lakásán, és Müller pesti nővérenek házában. Az önéfű, rártati, bajai kereskedő nehezen viselte el, hogy a fiatal Kohn megcáfolja állításait. Benne a vitában emberére skadt nővére szerint is. A sértő modorú vita miatt Kohn többesze be akarta fejezni a szellemi küzdelmet, de kérésletlen, hogy a házábanban sértett Müller végül elismeret ellenfele főlényét. Hozzájárult ehhez vitájuk tanítaja, Boskovitz rabbi is. Különb véc nem találhatott magának a gazdag Müller, magával hozta Gűtzt Bajára. Nincs adat a fiatal pár első találkozásáról, a köztűttik kifejlődött viszonyról. Fennmaradt annak emléke, hogy mintegy hat hétig még igen heves viták voltak Baján is a jövendőbeli főlényeg és az apjárólútt között. Eljegyzűstket 1796. május 2-án tartották meg, megállapodtak abban, hogy az örömszűltik házában laknak majd, és Müller gondoskodik mindenről, hogy Götz csak a tóra tanulmányozásának éllessen, "tanulhasson és taníthasson". Gűtznék is kellett vállallást tenni a házassági szerződésben.

Kohn Götz még visszament Prágába ügyrendezni, majd — saját feljegyzűsei szerint — csak 1797. augusztus 17-én "találta meg életének társát, a nőt, kűt lelke szűretet". Amikor nűstűt, a 35. évében járt, menyasszonya 18 éves volt. Házasságuk ennek dacára hosszú és boldog lett, nyolc gyermekűt születet, akik közül kettűt kiskorukban elveszűtettek. Mindkét fiút, három idősebb lányát és fűgkorának legifűjabb leánygyermekét egyműstán kísérte apjuk az eskűvűgy megeműtése alá. Származűkai közül a legfűhesebb egyik unokája, dr. Kohn Sámuel (1841-1892), a jeles tudós és pesti fűrebbi lett.

Baján Moorberg Jesűj — ahogy akkor Jesűj Káhnáa magát nevezte — volt a rabbi, aki Krieshaber Iszák helyére jűtt Bajára 1794 táján. Az ifű férj őnnepelt tudűsként élt, tekintélyes tagja volt a hitközsűgnek, a "Chevra Kadisá"-ban ("Szűntegylet"-ben) a legmagasabb tagdíjat — 18 1/2 váltó forintot fizette. Az akkori viszonyok miatt a rabbi, valamint Kohn és Müller között feszűltűt keletkezett. Egyrészt az utűbbiak tudása miatt,

másrészt, mert Jeséja Káhána kabalisztikus tanulmányokat is folytatott. (Családja szerint haláláig örüljön előre látta a bajai főzsvéd.) Inkább lemondott a rabbi 1805 táján, és Újvidékre költözött. Utódjával a fiatal, tiszta jellemű Asch Meir hívték meg 1807 körül, akivel Kohn Gótz ideálisa barátságba jutott, mert talמידikus tudományra, szigorú vallásosságra és jellemre már sejtette vele a későbbi tudóst. Kohnhoz Prágából tudásvégző ifjak folyamatosan jöttek tanulmányulónak Bajára, akiket a hitközségi tagok láttak el. Így telt el első 10 éve Baján, mely idő alatt már három gyermeke volt. Az apósával folytatott viták nem értek véget — egyszerű emiatt házát is elhagyta egy rövid időre —, de nagyjából gondatlannal élt, amíg Müller 1810-ben el nem vesztette vagyonának nagyobb részét. Elkerülhetetlenül vált ezután, hogy Gótz rabbi állást vállaljon. Ezt ellenezte apósa, aki kereskedőnek szánta, mert véleménye szerint ehhez tehetsége volt. Úgy beszélt róla: *"Meglátsdok az én Gótzomból még olyan 'szóchév' (kereskedő) válik, aki Kelet- és Nyugat-Indiával fog kereskedést folytatni."*

Gótz először fenyegette az ajánlatát, hogy kereskedő lesz. Írt is egykori tanulóтарыnak, tanítványainak bel- és külföldre egyaránt üzleti leveleket, hogy különféle Bács megyei termékeket fog számukra vásárolni, és Pestre szállítja átvetéire, amiért kevés jutalékokat kér, de ajánlataira kitérő, visszautasító válaszokat kapott. Mint pl. a csehországi Bielitzből: *"Ki kereskedik nekem szeretet és hívat tanítónak a kereskedői szakértelméről, úgy mint bizonyos vagyok becsületesség felől?"*

Mégis rabbi lett — mert nem értett a kereskedéshez — a szabadkai hitközség meghívására. Kohn belső szükségletei alapján szerette meg tudományát, magán-tudósoként élt, tanulmányairól nem volt bizonyítvány. A szerény Meir rabbi úgy érezte, nem méltó oklevelet kiállítani az őt tudományban feljuttató Gótznek, majd ismételt unszolására csak kiadta az okmányt. Amikor 1812 táján elfoglalta Gótz a rabbi állást Szabadkán, már 51 éves volt. Közben 1815. március 26-án apósa elhunyt, gyámoltásra szoruló anyósa pedig Baján akart maradni, ahol férjé vagyonának romjait ráhagyta. Látván a családi problémát Asch Meir, önzetlenül más rabbiállást keresett Ungváron, hogy a magától átadhasa Kohn Schwerin Gótznek, aki 1815 vége felé el is foglalta a bajai rabbiállást. Kohn 60 évi távollét után ellátogatott szülővárosába, Schwerinbe, hogy találkozzon testvéreivel, rokonaival, akiket

gyermekkorá óta nem látott, és felkeresse szülei sírját. Útra is kelt 1834 tavasszal Baján élő egyik fivérével, Sutkinddal. Nem postakocsival, hogy kényelmesebben utazhasson.

Felfogadott egy bátaszéki zsidó fuvarost, aki két hét alatt elvitte — Pest, Komárom, Nikolsburg, Boroszló és Posen érintésével — szülővárosába. Mindenütt szívélyesen fogadták. Rövid tartózkodás után hazafelé Dunaszerdahelyen keresztül jöttek, hogy megismerje ott lakó egyik jövendő menyét és annak szüleit.

Az 1840. évi tűzvész idején a 81 éves rabbit a Duna-partra menekítették, neje egy szomszédos faluban nyert otalmat. Ledeggett a zsinagóga, a vele szembeni hitközségi ház, a rituális fürdő, az átutazó szegények számára szállás szűz és kórház, az iskolaépület. Gótznek is elpusztult a hitközségi házban lévő lakása, anyósától örökölt háza. Elhagyott gazdag könyvtára, íráskai, kéziratban lévő terjedelmes munkái, levelezése. Menedéket először vejénél, Láwey Píllópnél kapott, később egy ledgett házban rendezték be számára ideiglenes lakást. Hívták Bonyhádra, hogy ott lakjon a helyreállítás ideje alatt, de nem hagyta el Baját.

A Bács megyei Duna-Csőb faluban lakó öccse, Sándor (Gutkind) jómódú kereskedő volt, és tetemes segélyt adott számára. Schwerin fivéréi, mint tanítványai, barátai és tisztelői is segítettek, így 10 hónappal a tűzvész után, 1841 márciusában új háza építéséhez foghatott. Kedvezőtlenebb helyzetben volt hitközsége, de lankadtalanul írta a felhívásokat bel- és külföldre, s jelentékeny adományokat kaptak. Újjáépíthetett a hitközség, felépíthetett az új zsinagóga is, amelynek berendezési miénységére nagy vitát váltott ki. Sokkal könnyebben egyeztek meg az új, templomi *"rendszabályzat"*-ban. A zsinagógát magyar énekesi beszéddel avatták fel 1845. szeptember 26-án. Kohnnak csak olyan szűr jutott ebben, hogy a szokásos áldás elmondása mellett az *"örök lámpá"*-t meggyújtja, ami kínosan érintette őt, mert készült héber és bővíthet német fordítású beszéddel is az ünnepére, ámde annak elmondására az aradi Steinhardt rabbit kérte fel a hitközség előjárósága.

A bajai zsidóság többsége a magyar szónoklatot nem értette, de kedvező alkalmnak találták a templomavatást arra, hogy propagandát tegyenek magyarcsoportosi törekvések mellett, mert az üdvözlést tartották, hiszen a bajai *"israellita német-magyar primár iskola"*-ban már a negyvenes évek elején a magyar nyelv kötelező tantárgy volt.

Kohn alapjában nem ellenezte a magyar felavatás beszédét, nem volt vallásos aggály a miatta. Buzgó magyar hazafivált. A hazafiságot nem csak gyermekeiben, hanem hitközsége tagjaiban is igyekezett erősíteni. Magyar magánoktatást adott már 30 évvel ezelőt, magyar tanító alkalmazásával, gyermekei számára, amikor még igen kevés zsidó gondolt erre. Két fia nemzetőrként részt vett a szabadságharcban. Ő maga és családja példájára ékszereket adományoztak a zsidók a haza oltárára, s majd minden bajai fegyverfogatható zsidó ott volt az ökeri táborba induló nemzetőrök között 1848 júliusában, amikor támadás indult a szerbek szentannálai földcsúnc erőssége ellen. Az előrenyomuló szerbek közeledésére Kohn rabbi Sétokszre menekült, de a bicskai nemzetőr csapatok bőségesen visszaszorították őket, s ismét Bajára jöhetett. Idős korára újabb megpróbáltatások kísérték életét. Meghalt legidősebb lánya, Hanna, alig 40 évesen. Elhunyt felesége 1848. március 1-jén — akivel közel 52 évig élt házasesen —, és 90 éves volt, amikor hirtelen elhunyt ifjú menyje.

Komoly beteg sohasem volt. Veszélyel fenyegette sérve, de mindig kibíverte a bajt. Agg korára nehéz hallás mutatkozott nála. Ráncok alig barázdálták arcát. Nem használt szemüveget, pedig apró betűkkel írt, és ejelente dolgozott. Végrendeletet készített 1847 körül, amely így kezdődik: *"Mint hogy a föld olyan, mint egy sztoppa, a hol minden ember elmúzza a maga szerepét embertársainak majd tetésze, majd gazdálkosa és rasszszalása közt: az én immár 84 évi és 4 hónapi földi szereplésem felőlti kortársaim fognak telni. Amiyt tudok, hogy a legutolsó 35 év, amelyben mint rabbi kellett szerepelnem, azok, kik őseink szent vallásához ragaszkodnak, és azok, a kik attól elpártolnak, különbözően teltek meg. De azért úgy tudok, hogy becsületessé és egyenesen gondolkodó emberek mindig szerettek és tisztelték, a miért egész szívemből hádi mondom a világ mindenható kormányzójának."* Ezután házáról és vagyonáról rendelkezett, majd a végrendelettel 1850. március 1-jén taldálékkal is kiegészítette. Gyengesége miatt 1852. január 13-án már nem hagyhatta el ágyát, és 1852. január 15-én délután 3/4 5 órakor elhunyt, kilencven évét túlhaladva. Élete — amely egy kissé körkép is a Délvidék zsidóságának egykori életéről — a talמיד képbeszéd szerint úgy aludt ki, mint a méces, mely felemeltette az utolsó csepp olajat. Temetését január 18-án, vasárnap volt. Számos gyászoló — köztük keresztény polgárok — kísérte a város legreggebb polgárát a

sírkertbe. A magyar rabbik nesztora feléi kegyelet megnyilvánulása abban is, hogy régi megyénkben a halála után született fiúk nagy részének a Gótz nevet adták, amely a polgári élelben a Géza névnek felel meg, s Dél-Magyarországon a leggyakrabban előforduló zsidó keresztnév lett.

Egyik kiemelkedő rabbinikus tekintély volt hazánkban. Egyszerűen csak "schwerini Gótz rabbi"-nak hívták koránkban tisztelettel. Amióta városunkban 1815-től rabbiniként működött, "Bajai Gótz rabbi"-nak szólították Baján és Bács-Bodrog megyében is, amelynek fősrabbijává választották. (Sírkövének héber és német felirattal azt vészték, hogy 55 évig vezette a bajai hitközséget, tehát 1797. évi házasságkötésétől számítottan tevékenységét, amide 1815-ig magántudósként élt Baján.) Rabbinikus tekintély alapján több ízben szerepelt országos zsidó ügyekben, mint pl. a hírhedt csabai (egykori felső-magyarországi falu) rabbi pörben — amely az európai zsidóságot is foglalkoztatta —, vagy a hazai rabbik nesztoraként az 1844. évi páksi rabbi gyűlésen. Személyéről, jelleméről és tudományáról tisztelettel beszéltek. A magántudósból lett rabbi 37 évi működése idején a bajai hitközség Bács-Bodrog vármegye legvirágzóbb, legtekintélyesebb hitközségévé fejlődött.

A Délvidéken — Bács-Bodrog vármegye területén — viszonylag igen kevesen laktak zsidók, egyik helyen sem alkotak közösséget. Nagyobb számmal az 1699-i karlócai béke után kezdtek letelepedni, főleg az északi megyékből, Cseh- és Morvaországból. A bevándorlók szórva-

nyosan vagy apróbb csoportokban éltek, a rájuk kivetett túlzottan adó bó alkalmat szolgáltatott civódásokra, s az ebből származó pereket a hatóságilag is elismert rabbi elé vitték. Egyhangúlag 1827-ben a megye fősrabbijának nevezték ki. A "tanulási és tanulási" mellett vallásos kérdésekben dönteni volt hivatva, amelyhez akkor jogi kérdések is tartoztak. Eltekintésével a régi házassági és egyéb viselkedési tisztelet és tekintélyével támogatta a megyei gyűlést is.

Élete fő feladatának a rabbinikus irodalom és a talmud tanulmányozását tartotta, de becsülte, megszerezte a világi tudást is. Működése hasznos befolyást gyakorolt a zsidók közevében helyzetére, nem csak megyéjében, hanem az egész Délvidéken.

Tudományának híre Bajára csodírt sok fiatal. Összes iratait elpusztította a tűzvész, tanulmányainak eredményeit nem lehetett nyilvánosságra hozni, csak néhány levél és responsum jelent meg tőle — a tudta nélkül — különböző héber könyvekben. Nem volt híve a fölételes vallásos megszorításoknak, rabbinikus tekintélyek döntéseit sem tekintette megmáshatatlannak, de a szabadsághatártól visszautasította. Koránál, nevelésénél és külleménél fogva is "ortodox" rabbi volt, a múlt század fia, aki még bírói hatalommal is rendelkezett. Kérelhetetlen szigorúsága mellett bátorsággal a régi forrásokot önállóan is értelmezte, de egészséges konzervatívizmusa mellett sejtette egy új, haladóbb szellemű kor közeledését.

Bándi Tibor

Keressük tehát a hasonlóságokat, a példabértől apró azonosságokat. A természetben érzékelhető jelenségek elemzése hiteti el velünk a fennmaradásnak — annak a bizonyos létért való küzdelemnek — meghatározó szerepét. Mielőtt erről a macskáról mesélnék, arra kell gondolnom, hogy életünk egyszerűségei és nagyszerűségei is a természetnek kerendők. Járom az erdőt. Emlékeimben akkor éppen tavasz volt, nehéz rendet teremteni a bőségekben. Minden pontosan megfelelő, tipikus formában nőtt ki a földből. A tőzike, a réti iszalag, a nádasok végtelen gyarapodása vagy a fészkeket rejtő galagonyák tuskós szövevénye alig áttekinthető bőségekben akarják elhíttetni velünk, hogy egy megismerhetők, csodálatos világgal kell szövetkeznünk.

A megfigyelés ad nagyszerű biztonságot. Az erdei nyiladékok vízmosások mögött. A csapás oldalait erős gyökerek rögzítik, ritkán dől át a fatörzs, és akkor sem török el, inkább elporlad. Tavaszunként végigboman a nyiladékon a víz, és ahol nincs gyökér, az elsodorja a talajt, elugatja fű, széles párkányokat formálva a felszelen. Az így kialakult ereszkek nagyszerű bódó és fészkelő helyek — mondjuk — a rigóknak, feltételezve persze, hogy az erdőjáró ember tiszteletben tartja a szabályokat. Én tiszteletben tartottam őket. Azt hittem, hogy könnyű doigom lesz. Nem reméltem, rajtam kívül senki nem veszi majd észre a kanyújtásnyira épült fészket.

Napokon át figyeltem a költést, aztán az etetést: Bizos voltam abban, hogy a titkot rajtam kívül senki sem ismeri. Kiroppenés előtt állt a fészkelj. Lelkesen és szomorúan búcsúzom el a főkáktól.

A másnapú tires fészkek mégis meglepett. Ilyen jelteletű, ilyen némaságot vizsgálhagya nem lehet elhagyni a fészket. A járt útról a kis otthon megközelíthető volt. Csak az ember nyúlhatott volna hozzá kíváncsiságból, erőszakosan, gonozsan.

De nem ez történt. Sokkal egyszerűbb esemény zajlott. A borz — miután a bódásod az ember helyéről felmerte a számára elérhetetlen fészkek helyzetét — pontos célzással felülőr fűrte meg centrálva és teljes eredménnyel a gyökereket földereszt. A rigófészkek intím biztonságuk a reggeli napfényben pörge vezközve velem is elhítte, hogy nem csak én tudok az erdő titkairól.

Elkalandoztam most erendendő gondolatától, nevezetesen az állati kapcsolata-

Ártó Ártány

Egy macskatörténetet következik. Szokványos história, csak azért látszik különösnek, mert helyszíne messzire innen rajzolódik.

Ha valakit — jelen esetben hóstinket — megszeretünk, és nem tudjuk pontosan eldönteni, hogy boldogságunk fenntartásához számításokat is elkövetünk-e, mélyesen komoly dolgokat hitetünk el magunkkal. Például magán kezdjük szeretetünket, és a legkritikusabb érzelmi pillanatokban állameveikkel, képtelen tulajdonságokkal ruházzuk fel, és édesgetjük magunkhoz az egyébként is közel állókat.

Például Boldog Madárkám! — Kerti Zsuzsám! — Örgöbicsém! — Kis Verébem! — vagy ezekhez hasonló ügyefogyott sóhajtásokkal próbáljuk bizonyítani érzelmeink komolyságát.

Az állatokkal kapcsolatosan szerencsésebb ragaszkodásról, mint szeretetről beszélni, hiszen a szeretet emberi igény, alig redukálható animális szintekre.

Az ember igényli a teljesen egyirányú szeretetet, valőszínűleg kapcsolatainak bizonytalansága vagy éppen sikertelensége miatt.

tok, a ragaszkodás — a már minősített szeretet — kényszerűségeitől.

Vissza kell tehát térnem Artó Ártányhoz. És miután abból indultam ki, hogy a ragaszkodás (a szeretet) gyűlölködéseket is megenged, hadi biztosítások mindenkit arról, hogy nevezett macska soha senkinek sem ártott és nemhogy "ártány" nem volt, de egyszerűen aranyos cica maradt. Algériában született. Ennek azért van jelentősége, mert ott a macskák nem európai sorsúak. Nem házimacskák, abszolút őnellátó, szabad, de kiszolgáltatott részesei egy társadalmi közegnek, patkányok, inváziósok, gyermekhadak sódrának. Magától értetődő részesei egy olyan közösségnek, ahol szakítani kell a bizonytalanság, a kiszolgáltatottság veszélyeivel.

Hőstünk egy kórházi pincobalokban kezdte karrierjét. Életben maradása nem egyedi, nem különleges esemény, inkább véletlen szerencse. A gyermeki figyelen, a sajnálat és a törvényszerű segíteni akarás következménye.

Őt deka volt, csatáros, éppen csak méhen kívül. Honnan jött, kitől, ki tudja?

A kis és tehetetlen életre való rácsoldozás, a gyermeki kéz rutintalan melege, az elvesztett anyaság pótléka lett. Őt perc alatt már mindannyian tudtuk, hogy egy igazság van.

Élni kell! Megszáradt, és mohón szűrte az orcsóppes íveg tejét. Tühegyes körmeivel védekezett életben tartása ellen. Élve maradt, és gyorsan megnőtt.

Felfedezője és megmentője beteg lett. Lázás, csendes vaogás közepette a kis cicát kérte. Csillapítóként magához szorította, a kis macska türelmesen és szorosan melengette arcát és nyakát. Aztán leugrott a jégtömölös pizzamárról. Eszeveszett pajkos ugrándozással rohant át a betegágy körül, tejet lefetyelt, száját, arcát törölgette puha macsajával, aztán visszafekdött gyógyuló barátjához.

A betegség gyorsan elmúlt, a cica még gyorsabban nőtt. Szűk lett a lakás, kerti hangok lopakodtak a szobába, más macskák szóltak közbe. Artó Ártány leszáradt a lépcsőn, és elvegyült az algériai macskák tömegében. Ritkán jött vissza, akkor is csak úgy udvariassággal alapon. Ötven vagy ötvenedik kórházi macskaként nagyvonalú közömbösséggel. Szomorú felfedezés volt a ritkuló találkozások, a kötelező dorum-

bolások és unott vonaglások ismétlődése. A macskasors és az emberi kapcsolatok kiürülése szomorúsággal töltött el mindannyiunkat.

És jött a tragédia: az algériai tél égyzengéssel, villámálosokkal, szakadó záporokkal és zúgó szélviharokkal.

Artó Ártány a meleg autó-motor alá húzódott. Reggelig. Biztonságban érezte magát. Nyugodtan szunyókált. A nagy garázs minden csendes zugában régi bútorok, elnyílt matracok türkelegében sok-sok macska húzódott meg. Sem én, sem az autók nem tudunk pontosan róluik. Biztosak vagyunk abban is, hogy mindegyikük éber, és minden mozgásra, minden indulásra biztosan ugranak, szaladnak nyugodt helyekre. A macska nem tévedhet. Artó Ártány most tévedett.

A nehezen induló motor megrázta az autót, nagy robajjal indultam kifelé. Valami alig hallható szzenvedő jajkiáltást hallottam, aztán csend lett.

Kiugrottam. Artó Ártány, aki soha nem ártott senkinek, tehetetlenül szenvedve vonaglott az autó alatt. Valamelyik hátsó kerék alól nem tudott elugrani. Nem mozdult, nem lázadott. A gyönyörű címsos kandúr feladta, tehetetlen volt. Én, mint a gyilkos, aki rötdöbben tette nek minden következményére, nem tudtam, hogy mit tegyek.

A gyerekek nem voltak otthon. Nem tudtam volna hirtelen elszámolni nekik, csak még nem gondoltam végig, hogy majd hogyan mesélem el nekik barátjuk halálát. Most Artó Ártányt kellett volna valamit megbeszélnem, de hát Ő nem beszél, és mélyeséges fájdalomában még akkor sem tudott volna megszólalni, ha lett volna valami mondanivalója.

Szomorúan és megrendülten ártattam el. Aztán egy alkalmi halotti lepelben kiatóztam vele jó messzire otthonunktól. A felfrisült réten, vérsz földúton dős olajfa ligetben álltam meg. Az itt használatos kis csákánnyal ástam ki a sírgödört, és — megvallom — környezve kapartam rá egy kis sírhalmot. Az algériai Atlasz csúcsain már megmaradt a hó, a felhők rohanva kergedtek. A nap ki-ki tüzből gomolygód sodrubból, hol csodálatos fény, hol pírás szürkeség kőborolt a fák között. Végtelen magányosság és nagy bizonytalanság mozgott körülöttem. Nem mertem visszanézni.

Egy párnyi részt tettem el furcsa életünknek.

Vajtai István

**A NOVEMBERI
SZÁM
A
VULPES Kft.
TÁMOGATÁSÁVAL
KÉSZÜLT.**

BAJAI HONPOLGÁR

Városi-területi és Környezetvédelmi Lap

Megjelenik minden hónap
első napján
ISBN 1416-4469

http://www.bajais.hu/bajai_honpolgarnet/mt.htm

A szerkesztőbizottság vezetője:
Bánai Tibor

Szerkesztő:
Gyulavári József

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint László, dr. Daniel József, Jász
Anikó, Kulcsos Béla, dr. Laki Ferenc, Sá-
rossy Józsefné, dr. Solyom Éde, Schmidt
Annai, dr. Vajtai István

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány szakmai vezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt. Bajai Fiókja
11732053
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
BAJAPRESS Kft.
Baja, Petőfi S. u. 4. Tel. 79/322-241

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM
ÖRZÖNK MEG ÉS NEM KÜL-
DÜNK VISSZA.